

ΕΛΛΗΝΙΚΟΙ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΙ ΜΥΘΟΙ

ΠΕΡΙ

ΦΕΙΔΙΟΥ, ΠΡΑΞΙΤΕΛΟΥΣ ΚΑΙ ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ *

La tradition hellénique et la légende de Phidias, de Praxitèle et de la fille d' Hippocrate au moyen âge, par M. C. Sathas. Paris 1883 (Extrait), 8ον, σ. 28.

« Ἡ τῶν κλασσικῶν παραδόσεων μεταποίησις εἰς χριστιανικὰ συναξάρια », λέγει ἀρχόμενος τοῦ λόγου ὁ συγγραφεὺς τῆς προκειμένης πραγματείας, ὁ γνωστὸς ὁμογενὴς μεσαιωνοδίφης, « εἶναι θέμα, οὗ ἡ μελέτη ἀποδεικνύται » χρήσιμος τῇ τε ἱστορίᾳ καὶ τῇ ἐθνογραφίᾳ. Ἀρκεῖ ἐνίοτε εἰς ἀπλοῦς μῦθος, ὅπως τεκμηριώσῃ ὅτι οἱ κάτοικοι μέρους τινὸς τῆς κλασσικῆς χώρας δὲν ἐξέστησαν ἐπὶ τοσοῦτον τῆς ἑαυτῶν φύσεως, ὥστε νὰ ἐπιλησθῶσι τῶν προγόνων καὶ ν' ἀπολέσωσι τὴν μνήμην τῶν μυθολογικῶν καὶ ἱστορικῶν παραδόσεων τῶν παλαιῶν κατοίκων τῆς αὐτῆς χώρας ».

Εἶναι βεβαίως ἀνεκτίρητον, ὅτι διὰ τῆς μελέτης τῶν μύθων καὶ τῶν παραδόσεων τοῦ κατ' ἡμᾶς ἐλληνικοῦ λαοῦ ἀναγκῶς καταδεικνύεται τὸ ἀδιάσπαστον τῆς ἐθνικῆς παραδόσεως· διότι ὁ ἐλληνικὸς λαὸς οὐ μόνον διετήρησεν ἐλάχιστα παρεφθαρμένα τὰ κυριώτατα τῶν ἀποσπασμάτων τὴν βάσιν τῆς παλαιᾶς δημώδους θρησκείας στοιχείων, ἀλλὰ καὶ ἡ μυθοπλαστικὴ δύναμις αὐτοῦ τοὺς αὐτοὺς, ὡς τὸ πάλαι, ἀκολουθεῖ κανόνας ἐν τῇ ἐκδηλώσει αὐτῆς. Εἶναι δ' ὄντως θαυμαστὴ ἡ τοῦ λαοῦ ἐμμονὴ εἰς τὰ πάτρια· μῦθοι πανάρχαιοι, ὧν τὰ ἴχνη θὰ ὑπελαμβάνομεν ὡς παντελῶς ἐξαφανισθέντα, ἂν κρίνωμεν ἐκ τῆς σιωπῆς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἀπὸ στόματος εἰς στόμα φερόμενοι ἐπὶ χιλιετηρίδας διετηρήθησαν μέχρι τοῦδε σχεδὸν ἀμετάλλακτοι.

Ἄλλ' ὅσῳ διδακτικὴ καὶ χρήσιμος εἶναι ἡ μελέτη τῶν τοιούτων μύθων, τόσῳ ἀφ' ἐτέρου ἀκροσφαλῆς καὶ δυσχερεστάτῃ ἀποβαίνει ἡ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων ἐξέτασις, τῶν ἀμέσως συνδεομένων πρὸς τὸν βίον ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῶν παλαιῶν χρόνων, ὅταν μάλιστα διὰ τῆς τοιαύτης ἐξετάσεως σκοπῇται ἡ διαφώτισις τῆς ἱστορίας ἢ τῆς ἐθνολογίας.

Ἡ φήμη τῶν ἐν τοῖς γράμμασιν, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διαλαμπάντων σπανίως ὑπερβαίνει τὸν οὐδὸν τοῦ σπουδαστηρίου τῶν λογίων, αἱ δ' ἔνεκα ὑπερβολικοῦ θαυμασμοῦ ἢ ἀμαθίας ἐνίοτε διαπλαττόμεναι μυθώδεις περὶ

* Ἐδημοσιεύθη ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας 1883, τ. Α', σ. 77-101.

αὐτῶν διηγήσεις οὐδαμῶς ἐξικνουῦνται μέχρι τοῦ λαοῦ. Ὁ λαὸς ἀναγνώριζει καὶ ἀσπάζεται συνήθως μόνον τὰ ἐπινοήματα τῆς ἰδίας φαντασίας, περικαλύπτει δὲ διὰ μυθικοῦ πέπλου τὸν βίον ἐξόχου ἀνδρός, μόνον ἂν οἱ τὸν βίον τούτου πρὸς χάριν τοῦ λαοῦ γράφοντες συνδέωσι τὸ ὄνομά του πρὸς παλαιὰς δημῳδούς παραδόσεις. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὁ λαὸς ἀπεδέχθη καὶ ἐπαναλαμβάνει τὰς ἐν ταῖς ποικίλαις διασκευαῖς τῆς ἱστορίας τοῦ Ψευδοκαλλισθένους μυθικὰς διηγήσεις, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν γνωστὰ καὶ δημοτικώτατα πολλῶ προτοῦ ν' ἀποδοθῶσιν εἰς τὸν μακεδονικὸν ἥρωα. Εἰς δὲ τὸν βασιλέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως Λέοντα τὸν σοφὸν ἀναφέρονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων χρονογράφων μυθοπλαστικά δημῳδοί, κοινὰ δὲ εἰς τοὺς πλείστους εὐρωπαϊκοὺς λαούς, αἵτινες ὑπὸ μεσαιωνικῶν συγγραφέων τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἀποδίδονται εἰς τὸν ποιητὴν Βεργίλιον. Ἀγνοοῦμεν, ἂν ἀπεδέχθη καὶ ταύτας ὁ λαός· εἶναι δ' ὅμως τοῦτο πιθανώτατον, διότι οὕτω παρουσιαζόμεναι αἱ διηγήσεις προσκτιῶνται κῦρος καὶ εὐπροσδεκτόταται καθίστανται συνδέουσαι μετ' ὀνομάτων ἱστορικῶν τ' ἀνώνυμα καὶ ἄοριστα πλάσματα τῆς φαντασίας τοῦ λαοῦ. Σπανιώτατα δ' ὅμως δύναται τις νὰ εὔρη παράδειγμα διαδόσεως παρὰ τῷ λαῷ μύθων ὑπὸ λογίων ποιηθέντων.

Ὅθεν ὁ ἐρευνῶν τὰς ταύτας παραδόσεις ὀφείλει πρωτίστως κατὰ τὰ ἐνόντα νὰ διακρίνῃ τίνες τούτων εἶναι καθαρῶς δημοτικαὶ καὶ τίνες ἐπλάσθησαν ὑπὸ λογίων, ἀγνοοῦντες παραμένειν εἰς τὸν λαόν. Μόνον δ' ἐν τῇ μελέτῃ τῶν πρώτων δύναται ν' ἀρυσθῇ ἱστορικὰ καὶ ἐθνολογικὰ πορίσματα· διότι αἱ ὑπὸ τῶν λογίων ἐπινοηθεῖσαι οὐδὲν διδάσκουσιν, ἀλλὰ περιέχουσιν ἀπλῶς τὸ μέτρον τῆς μυθοπλαστικῆς δυνάμεως αὐτῶν· ἥκιστα δὲ πάντων νομίζομεν δύναται τις νὰ στηριχθῇ εἰς τὰς ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων ἀναφερομένας, αἵτινες κατὰ μέγα μέρος εἶναι ἀπόρροια ἀκρισίας καὶ παχυλῆς ἀμαθείας. Ὅτι δὲ ἡ τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων ἐξέτασις πρέπει νὰ γίνηται κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον ἀποκλειστικῶς, μαρτυρεῖ ἀριδῆλως ἡ προκειμένη πραγματεία τοῦ κ. Σάθα. Ὁ συγγραφεὺς, καίπερ ἐγκρατέστατος τῶν τοιούτων μελετῶν καὶ εἵπερ τις καὶ ἄλλος ἐμβαθύνας εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ ἑλληνικοῦ μεσαιῶνος, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἠκολούθησεν ἐν ταῖς ἐρεύναις του τοιαύτην μέθοδον, περιέπεσεν εἰς λάθη σπουδαιότατα συνδέσας τ' ἀσύνδετα καὶ ἐξ ἀνυπάρκτων παραδόσεων ὀρμηθεὶς εἰς διατύπωσιν γενικῶν καὶ τολμηροτάτων σκέψεων περὶ τῆς ἐθνολογίας τῆς Ἑλλάδος κατὰ τοὺς μέσους χρόνους. Τὰς σκέψεις δὲ ταύτας τοῦ κ. Σάθα καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ὑποβάλωμεν εἰς αὐστηρὰν βάσανον, καὶ τοσοῦτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον τιμῶμεν κατ' ἀξίαν τὸν ἄνδρα καὶ ἀνομολογοῦμεν ὅτι τὰ μάλιστα ὠφέλησε τὰ ἑλληνικὰ γράμματα μετὰ τὸν Παπαρρηγόπουλον καὶ τὸν Ζαμπέλιον οὐ μικρὸν συντελέσας εἰς προαγωγὴν τῶν ἱστορικῶν σπουδῶν παρ' ἡμῖν· διότι φρονοῦμεν ὅτι ὅσω μείζων τὸ κῦρος τῶν τοιαύτας ἡμαρτημένας γνώμας ὑποστηρίζοντων, τοσοῦτῳ μείζων καὶ ἡ ἐξ αὐτῶν προσγινομένη βλάβη, ἀποπλανωσῶν ἀπὸ τῆς εὐθείας τοὺς κατόπιν ἐρευνητάς.

Α'

Ἐν Ρώμῃ ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Κυριναλίου ἴστανται δύο κολοσσικοὶ μαρμαρίνοι ἵπποι, οὓς κρατοῦσιν ἀπὸ τῶν χαλινῶν γυμνοὶ νεανίαι. Οὗτοι εὐρέθησαν ἐν ἔτει 1589, φέρουσι δὲ ἐπιγραφὴν ψευδεπίγραφον, δηλοῦσαν ὅτι ἐποιήθησαν ὑπὸ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους· κατὰ τινὰ παράδοσιν ἐποιήθησαν οὗτοι ἐν ἀγῶνι τῶν δύο καλλιτεχνῶν, οὗ θέμα ἦτο ἡ ἀπεικόνισις τοῦ Ἀλεξάνδρου δαμάζοντος τὸν Βουκέφαλον. Ἐτέρα παράδοσις παλαιότερα, ἀπαντῶσα ἐν τῷ κατὰ τὴν IB' ἑκατονταετηρίδα γεγραμμένῳ συνταγματικῷ *Mirabilia Urbis Romae*, ἀναφέρει ὅτι ἐπαρουσιάσθησάν ποτε εἰς τὸν αὐτοκράτορα Τιβέριον δύο νέοι φιλόσοφοι γυμνοί, οἱ ἅγιοι Πραξιτέλης καὶ Φειδίας. Ὁ αὐτοκράτωρ τοὺς εἶδε μετ' ἀπορίας καὶ ἠρώτησε διατί περιήρχοντο οὕτω γυμνοί. Οὗτοι δ' ἀπεκρίθησαν ὅτι εἶναι γυμνοί, διότι εἰς τοὺς ὀφθαλμούς των πᾶν μυστήριον ἀποκαλύπτεται καὶ τὸ πᾶν παρουσιάζεται εἰς αὐτοὺς γυμνὸν καὶ ὅτι δύνανται ἐπὶ λέξει νὰ ἐπαναλάβωσι πάντα λόγον, ὃν κατ' ἰδίαν ἤθελεν εἶπῃ, καὶ αὐτοὺς τοὺς μυχικιτάτους διαλογισμοὺς αὐτοῦ. Ἀντὶ δὲ πάσης ἄλλης ἀμοιβῆς διὰ τοῦτο ἐζήτησαν ἐν μνημεῖον. Πεισθεὶς μετὰ δοκιμασίαν περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων των ὁ αὐτοκράτωρ ἐστῆσε τὸ μνημεῖον τῶν δύο μαρμαρίνων ἵππων εἰς συμβολικὴν παράστασιν τῶν κραταιῶν ἐξουσιαστῶν τοῦ κόσμου τούτου. Περὶ τῶν ἵππων δ' ἐστῆσε γυμνοὺς ἄνδρας, ὧν οἱ ἑνὶ μὲν οἱ βραχίονες καὶ οἱ γρόνθοι ἐμφαίνουσι τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ μελλοντος, ἡ δὲ γυμνότης ἀπεικονίζει συμβολικῶς ὅτι πᾶσι αἱ ἐπιστῆμαι εἶναι γυμναὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν.

Ὁ μῦθος οὗτος προῆλθεν ἀναμφιβόλως ἐκ δημώδους ἐξηγήσεως τῶν μαρμαρίνων ἀγαλμάτων, ἅτινα ἦσαν βεβαίως περιφανῆ κατὰ τὸν χρόνον τῆς συντάξεως τῶν θαυμασίων τῆς πόλεως Ρώμης.

Παραπλησίους μύθους, ἀποκυήματα τῆς φαντασίας ἀμαθοῦς ὄχλου, ἀραιομένου εἰς θαυμάσια διηγήματα περὶ ὑπερφυσικῶν πραγμάτων, διηγούντο καὶ οἱ βυζαντινοὶ περὶ τινων ἐν Κωνσταντινουπόλει μνημείων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὡς μαρτυροῦσι τὰ βιβλία Γεωργίου τοῦ Κωδινοῦ περὶ ἀγαλμάτων καὶ περὶ κτισμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ αἱ σύντομοι χρονικαὶ παραστάσεις ἀνωνύμου βυζαντινοῦ συγγραφέως. Πολλοὺς δὲ τοιούτους μύθους ἐπλάσε καὶ ὁ καθ' ἡμᾶς λαὸς πρὸς ἐξήγησιν διαφόρων μνημείων τῆς ἀρχαιότητος, περὶ ὧν ἐν πλάττει θὰ διαλάβωμεν ἐν ἰδίῳ κεφαλαίῳ τῆς Νεοελληνικῆς ἡμῶν μυθολογίας¹.

Καίτοι δ' ὅμως ὁ μῦθος περὶ τῶν μαρμαρίνων ἀγαλμάτων ἦτο προδήλως τοπικός, ἐν Ρώμῃ πλασθεὶς, ὁ κ. Σάθας ζητεῖ ν' ἀνεύρῃ αὐτὸν καὶ ἐν Βυζαντίῳ.

1. [Πρβλ. Παραδόξ. σ. 52 κέ. (Ζ' Ἑλληνες, Ἀνδρειωμένοι) 72 κέ. (Ζ' Ἀρχαῖα κτίρια καὶ μάρμαρα) καὶ σ. 729 κέ. 754 κέ.]

Ἀποφαίνεται δὲ μετὰ θετικότητος ὅτι «ἐν ᾧ ἡ ρωμαϊκὴ φαντασία μετέβαλεν «εἰς μάγους τοὺς δύο καλλιτέχνας, ἐν τῷ Βυζαντίῳ ἐπιστεύετο ἕτερος μῦθος οὐχ ἥττον παράξενος»· προστίθῃσι δέ, ὅτι «ἡ σύνδεσις τῶν ὀνομάτων τοῦ «Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους ἐν τοῖς αὐτοῖς μύθοις, ἐν τε Ρώμῃ καὶ ἐν «Κωνσταντινουπόλει, ὑπεμφαίνει ὅτι αἱ τοιαῦται δεισιδαίμονες παραδόσεις «μία καὶ τὴν αὐτὴν ἔχουσι πηγὴν». Κατὰ τὸν κ. Σάθας λοιπὸν «οἱ Βυζαντινοὶ «ἐπίστευον ὅτι ὁ Φειδίας καὶ ὁ Πραξιτέλης ἦσαν οὐχὶ γυμνοὶ φιλόσοφοι, οὐδὲ ἅγιοι, ὡς οἱ Ρωμαῖοι ἐδόξαζον, ἀλλ' ὄντα ὑπερφυσικά, μαρμάρيني καὶ «χαλκοὶ ἄνδρες, δυνάμενοι νὰ ὑποστῶσιν ἀκινδύνως τὴν τρομερωτάτην τῶν δοκιμασιῶν». Ἦτο δ' ἡ δοκιμασία αὕτη ἡ διὰ μύδρου διαπύρου δικαστικὴ ἀπόδειξις, ἣτις κοινοτάτη ἐν τῇ δυτικῇ καὶ τῇ βορείῳ Εὐρώπῃ, γνωστὴ δὲ καὶ εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, εἶχεν εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὸ Βυζάντιον «ὅπου ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους». (Cette ordalie portait chez les Byzantins le nom de Phidias-Praxitèle).

Πρὸς ἀπόδειξιν τῶν λόγων τοῦ ὁ κ. Σάθας φέρει τὴν μαρτυρίαν Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου, ὅστις ἀφηγουμένους τὰ κατὰ τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον καταγγελλθέντα ὡς συνωμότην κατὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Βατάτζη (1252), λέγει ὅτι, ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχον οἱ μαρτυροῦντες, ἠντρέπιστο τῷ τε κατηγόρῳ Μανκλαβίτῃ καὶ τῷ Παλαιολόγῳ Μιχαὴλ στρατιωτικὴ τις ἀπόδειξις ἡ διὰ τῆς μάχης διὰπειρα· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Παλαιολόγος, καίπερ ἡττηθεὶς ἐν τῇ μονομαχίᾳ δὲν ὡμολόγει τὴν ἐνοχλήν αὐτοῦ, οἱ δικασταὶ προέτειναν αὐτῷ ν' ἀναιρέσῃ τὴν καταγγελίαν διὰ τινος θαυματουργίας, ἦτο δὲ τοῦτο ἡ διὰ μύδρου ἀπόδειξις. Ἀλλ' ὁ Παλαιολόγος ἠρνήθη λέγων, ὅτι «des jongleurs comme Phidias et Praxitèle, hommes de marbre et de bronze, pouvaient seuls affronter une épreuve si terrible». Ὁ κ. Σάθας παραπέμπει εἰς Ἀκροπολίτου στήλ. 1108 καὶ 1112 τῆς ἐκδόσεως τοῦ Migne, καὶ παραθέτει ἐπὶ λέξει τὸ ἐπόμενον χωρίον αὐτοῦ : «τὸ δὲ μύδρου κρατῆσαι τερατουργοῦ τινος, οἷος ἦν Φειδίας καὶ Πραξιτέλης...».

Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἀρκούντως παράδοξα φαίνονται ἡμῖν ταῦτα, πολλῶν δὲ περιεργότερα ἢ πεποίθησις, μεθ' ἧς ὁ κ. Σάθας βεβαιοῖ ὅτι τοιοῦτοι ἀνόητοι θρύλοι περὶ τῶν δύο ἐξοχωτάτων τῆς ἀρχιότητος ἀγαλματοποιῶν, ἦσαν κοινότατοι ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοὺς μέσους χρόνους.

Ὅτι Ρωμαῖος καλόγηρος ἔγραφε κατὰ τὴν IB' ἑκατονταετηρίδα, ἐν χρόνῳ καθ' ὃν πυκνὸς ἀμαθίας ζόφος ἐσκότιζε τὴν Εὐρώπην, μύθους τερατώδεις περὶ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους, τοῦτο οὐδὲν ἐνέχει τὸ ἄτοπον καὶ ἀπίθανον. Ἀλλ' ὅταν ἀναγινώσκωμεν εἰς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς καὶ συγγραφεῖς μάλιστα εἰς χυδαίαν γράφοντας γλῶσσαν, οἷος ὁ Τζέτζης, θαυμασίας διηγήσεις περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς δεξιότητος τοῦ Φειδίου, ὅταν ἐξ αὐτῶν μαυθάνωμεν ὅτι ἔργα τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους, ἢ ὡς τοιαῦτα ὑπὸ τῶν πολλῶν πιστευόμενα, ἐσφύζοντο μέχρι τινὸς καὶ ἐθαυμάζοντο ἐν Κωνσταντινουπόλει,

πῶς νὰ συμβιβάσωμεν ταῦτα μετὰ τῆς γνώμης ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἐθεώρουν τοὺς μεγάλους ἐκείνους ἄνδρας τερατουργοὺς καὶ γόητας, ὄντα ὑπερφυσικά, ἐκ μαρμάρου ἢ ἐκ χαλκοῦ; Ἡμεῖς τοῦλάχιστον φρονοῦμεν ὅτι ὁ κ. Σάθας ἀντὶ νὰ ἐξαγάγῃ τοιαῦτα πορίσματα ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Ἀκροπολίτου ὤφειλε μᾶλλον νὰ μιμηθῇ τὸν πρῶτον τοῦ συγγραφέως τούτου ἐκδότην Δούσαν, ὅστις ἐκφράζει τὴν ἀπορίαν του πῶς τοιαῦτα ἀναφέρονται περὶ τῶν ἐπιφανεστάτων ἐκείνων καλλιτεχνῶν καὶ ὁμολογεῖ ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ κατανοήσῃ τί αἰνίττεται ὁ συγγραφεὺς, ἂν μὴ εἶναι οἱ λόγοι του κενὰ ληρήματα.

Ἄλλ' εἶπεν ὄντως τοιούτους λόγους ὁ Παλαιολόγος ἢ ἔγραψεν αὐτοὺς ὁ Ἀκροπολίτης; Τὸ χειρόγραφον, ἐξ οὗ ἐγένετο ἡ πρώτη τοῦ κειμένου ἐκδοσις, γραφὲν ὑπὸ Θεοδοσίου Ζυγομαλᾶ τοῦ Ναυπλιέως, ἦτο κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐκδότου εἰς ἄκρον διεφθαρμένον καὶ ἐλλιπέστατον (exemplar ita corruptum, tot lacunis et maculis oppletum, tam denique ab omni parte culpa amanuensis vitiosum, ut nihil minus quam historia aliqua inde elici posse videretur). Εὐτυχῶς ἐσώθη καὶ ἕτερον ἀντίγραφον πληρέστερον, ἐν ᾧ οἱ λόγοι τοῦ Παλαιολόγου φέρονται οὕτως ὡς δὲ θαυματουργῆσαί με θέλετε, ἡ δὲ ἐξέλιξις αὐτῶν ἐμπέσαι, οὐκ οἶδα πῶς μὴν οὐ καύσειεν αὐτήν, εἰ μὴ πού τις ἐξέλκται τὸ Φειδία ἐκ λίθου ἢ τῷ Πραξιτέλει, ἢ καὶ ἀπὸ χαλκοῦ εἰργασταίῳ.

Ταῦτα εἰς οὐδένα βεβαίως θὰ φανῶσι σημαντὰ καὶ ἀκατανόητα· μόνον, εἶπε κατὰ τὸν Ἀκροπολίτην ὁ Παλαιολόγος, ἂν ἦτό τις λίθινος ἀνδριάς, ἐξεσμένος, κατεσκευασμένος ὑπὸ τοῦ Φειδίου ἢ τοῦ Πραξιτέλους ἢ χαλκοῦς, δὲν θὰ ἐκαίετο ὑπὸ τοῦ διαπύρου μύδρου. Ὁ Φειδίας καὶ ὁ Πραξιτέλης δὲν ἀναφέρονται ὡς τερατουργοί, ἀλλ' ὡς οἱ ὀνομαστότατοι τῶν γλυπτῶν. Οὕτω δὲ παντελῶς ἀνύπαρκτος ἐξελέγχεται ὁ μωρὸς μῦθος περὶ τῶν διασῆμων καλλιτεχνῶν, εἰς οὗ τὴν διάπλασιν συνετέλεσεν ἀμαθὴς ἀντιγραφεὺς τοῦ Ἀκροπολίτου, συνταμὼν ἀνοήτως τὸ ἀρχικὸν κείμενον. Ἀπορον ὅμως φαίνεται ἡμῖν πῶς ὁ κ. Σάθας οὐ μόνον δὲν ἐπέστησε τὴν προσοχήν του εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ συνεχώνευσεν ἐν τῇ γαλλικῇ μεταφράσει, ἣν παρεθέσαμεν ἄνωτέρω, ἀμφότερα τὰ χωρία, τό τε ὑγιῶς ἔχον καὶ τὸ πλημμελέστατον.

Ἐξετάζων ἀκολούθως ὁ κ. Σάθας τὰ περὶ τῆς δικαστικῆς ἀποδείξεως διὰ μύδρου ὑποστηρίζει ὅτι εἶναι ἔθιμον ἰδιάζον εἰς τὸ ἄλβανικὸν γένος, τοῦτο δὲ θεωρεῖ τεκμήριον τῆς ἄλβανικῆς καταγωγῆς τοῦ πρώτου εἰσαγαγόντος τὸ μέσον τοῦτο τῆς ἀποδείξεως εἰς τὸ κράτος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Βατάτζη². Εἶτα δὲ προσθέτει ταῦτα:

1. Ἀκροπολίτ., στ. 1112 ἐκδ. Migne, σ. 103 ἐκδ. Βόννης.

2. Τὴν γνώμην του ταύτην στηρίζει ὁ κ. Σάθας καὶ εἰς τὴν διαφωνίαν τῶν συγγραφέων περὶ τῆς πατρίδος τοῦ Βατάτζη καὶ εἰς τὴν σύγχυσιν τῆς ὁρογραφίας τῆς Μα-

«Ἀγνοοῦμεν ἂν ἡ διὰ μύδρου ἀποδείξεις τῶν Ἀλβανῶν Κυπρίων ἐσχετί-
 »ζετο μετὰ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους, ὡς παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς
 »ἀπαντῶσιν αἱ πρῶται ἐνδείξεις μυθικοῦ Φειδίου. Ἐν τοῖς γνωστοῖς ἡπειρω-
 »τικοῖς χρονικοῖς εὑρηται καὶ συγκεχυμένον τι ἀπόσπασμα, μεταβιβάζον ἡμᾶς
 »εἰς τοὺς μυθικοὺς χρόνους. Κατὰ τὸν ἐν τῷ ἀποσπάσματι τούτῳ περιεχόμενον
 »μῦθον, οἱ Ἀθηναῖοι ἐπεμψαν ἀποικίαν εἰς τὴν χώραν τῶν Μολοσσῶν καὶ
 »τῶν Χαόνων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Ἀτλαντός τινος, ὅστις εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ τὸν
 »σοφὸν Ἀριστόβουλον, τὸν συμμαθητὴν τοῦ Ἀφειδία». Οἱ Ἀθηναῖοι δὲ
 φθονήσαντες τὴν εὐδαιμονίαν τῆς ἀποικίας ἐκείνης ἐξώρισαν τοὺς ἀρχηγούς
 καὶ μάλιστα τὸν συμμαθητὴν τοῦ Φειδίου, «γράφαντες εἰς ὅλους τοὺς τόπους
 »ὅτι εἶναι ψεύστης καὶ ἀπατεῶν»¹.

«Δυστυχῶς», ἐπιλέγει ὁ κ. Σάθας, «τὸ χρονικὸν ἀκέφαλον πειρωθὲν οὐδὲν
 »λέγει περὶ Φειδίου, οὗ τὸ ὄνομα ἅπαξ μόνον ἀναφέρεται. Ὅθεν εἴμεθα ἐλεύ-
 »θεροι νὰ ὑποθέσωμεν (!) ὅτι εἶχον ἤδη οἱ Ἀλβανοὶ διαπλάσῃ μῦθον περὶ τοῦ
 »Φειδίου, βάσιν ἔχοντα πιθανῶς τὴν περιλάλητον διάστασιν τοῦ καλλιτέχνου
 »πρὸς τοὺς Ἀθηναίους. Ἀναμφιβόλως δὲ κατὰ τὸ αὐτὸ μυθολογικὸν πνεῦμα
 »διεπλάσθη καὶ ἡ ρωμαϊκὴ παραδόσις περὶ τοῦ ἐπιφανοῦς γλύπτου, καθ' ἣν
 »οὗτος διέτρεχε γυμνὸς τὸν πόσον. Ὁ δ' ἀφελὴς ἀναχρονισμὸς τῆς παραδό-
 »σεως ἐκείνης, οὗ ἕνεκα ὁ Φειδίας παρίσταται σύγχρονος Ἀλεξάνδρῳ τῷ με-
 »γάλῳ, ἐνισχύει τὴν εἰκασίαν ὅτι ὁ μῦθος ἐπλάσθη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, ἢ καὶ
 »ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν.

»Ἡ σύνδεσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Φειδίου τῇ διὰ μύδρου δικαστικῇ ἀποδείξει
 »εὐκόλως ἐξηγεῖται διὰ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς ἀθώσεως τοῦ συκο-
 »φαντηθέντος καλλιτέχνου. Ὁ τὸν μῦθον ἐπινοήσας λαὸς ὑπέλαβεν ὅτι ὁ κατη-
 »γορηθεὶς γλύπτης ἀπέδειξε τὴν ἀθωότητα διὰ μύδρου».

Ἀγνοοῦμεν τί πρῶτον νὰ θαυμάσωμεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω λόγοις τοῦ κ.
 Σάθα· τὴν εὐκολίαν, μεθ' ἧς ταυτίζει τοὺς Ἀλβανούς με τοὺς παναρχαίους
 ἡπειρώτας καὶ εἶτα με τοὺς Μακεδόνας ἢ τὴν αὐθαιρεσίαν αὐτοῦ μετατι-
 θέντος διηγήσεις περὶ συμβάντων τῶν ἡρωικῶν χρόνων εἰς τὸν Ε' π.Χ. αἰῶνα,

κεδονίας παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, οἵτινες συνέχεον κατ' αὐτὸν τοὺς Ἀλβανούς με τοὺς
 Μακεδόνας. Ἀλλὰ τὴν διαφωνίαν, ἣν λέγει, ἡμεῖς τοῦλάχιστον δὲν ἐδυνήθημεν νὰ διακρί-
 νωμεν. Οἱ συγγραφεῖς, ὧν τὴν μαρτυρίαν ἐπικαλεῖται, λέγουσι τὸν Βατάτζην Θράκα· ὁ
 μὲν Ἐφραίμιος πατρίδα αὐτοῦ ἀναγράφει τὸ Διδυμότειχον (τῆς Θράκης), ὁ δὲ Ἀγιορεί-
 της Νικόδημος (ἂν εἶναι πηγὴ ἀσφαλῆς συγγραφῆς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος)
 τὴν Ἀδριανούπολιν, ἥτοι ἐτέραν πόλιν τῆς Θράκης. Ἄν δὲ τὸ ὑπὸ Λεγρὰνδ ἐκδοθὲν πα-
 ρισινὸν χειρόγραφον τῶν χρησμῶν Λέοντος τοῦ σοφοῦ λέγῃ Θεσσαλὸν τὸν Βατάτζην, ἑτε-
 ρον χειρόγραφον τῶν αὐτῶν χρησμῶν, οὗ ἀντίγραφον ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν, λέγει αὐτὸν
 Θράκα. (Βιβλιοθήκης τοῦ Μονάχου κῶδ. ἑλλην. 551 φ. 291 α.)

1. Ἠπειρωτικῶν σ. 264, 267 τῆς ἐν Βόννῃ ἐκδόσεως τῆς Βυζαντίδος (Κ. Ν. Σά-
 θας).

εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Φειδίου. Διότι πρόδηλον ὅτι συμβάντα τῶν μυθικῶν χρόνων ζητεῖ νὰ ἱστορήσῃ τὸ χρονικόν, ἀφ' οὗ ἀναφέρει βασιλέα Ἡπείρου Ἀιδώνιον, ἦτοι τὸν μυθικὸν Ἀιδωνέα, καὶ ἀφ' οὗ ρητῶς σημειοῦται ὅτι ὁ γράψας τὴν ἱστορίαν τῶν ἐξ Ἀθηνῶν ἀποίκων ἦτο μαθητὴς τοῦ Σόλωνος¹.

Ἀλλὰ καὶ ταῦτα ἂν παρίδωμεν, πάλιν ὁ μυθικὸς τῶν Ἀλβανῶν Φειδίας ἐξελέγχεται ἀνυπόστατος. Ὀφείλεται δὲ καὶ οὗτος, ὡς ὁ τερατοποιὸς Φειδίας τῶν Βυζαντινῶν, εἰς λάθος ἀμαθοῦς ἀντιγραφέως. Τὸ ὑπὸ τοῦ Πουκεβίλ τὸ πρῶτον καὶ εἶτα ὑπὸ τοῦ Ἐμμανουήλ Βέκκερ ἐν τῇ Βυζαντίδι δημοσιευθὲν κολοβὸν ἡπειρωτικὸν χρονικὸν ἐξεδόθη τῷ 1871 πλήρες καὶ ἀκριβέστερον ἐν τοῖς Νεοελληνικοῖς ἀναλέκτοις τοῦ φιλολογικοῦ συλλόγου Παρνασσοῦ. Ἐν αὐτῷ οὐδαμοῦ ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Ἀφειδίας, ἐφ' οὗ τοσαύτας ἐπωκοδόμησεν εἰκασίας ὁ κ. Σάθας, τὸ δ' οἰκεῖον χωρίον ἔχει ὡς ἐξῆς. «Ἀλλ' ὁ Ἀτλας ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν σοφὸν Ἀριστόβουλον ὡς συμβοηθὸν ἀπὸ τὴν Ἀφίδναν»².

Νομίζομεν ὅτι ἀναλαβὼν ὁ κ. Σάθας νὰ γράψῃ περὶ τῶν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους κυκλοφορούντων ἐν Ἑλλάδι μύθων περὶ τοῦ Φειδίου, ἀντὶ νὰ καταναλώσῃ τὴν εὐφυΐαν αὐτοῦ εἰς ἐπισώρευσιν εὐκασιῶν καὶ εἰς συναρμογὴν καὶ ἐρμηνείαν ἀσχέτων πρὸς τὸ θέμα μαρτυριῶν, ὡφεῖλε μᾶλλον νὰ περισυναγάγῃ τὰς εἰς τοὺς βυζαντινοὺς συγγραφεῖς φερόμενας παρεκδόσεις περὶ τῆς ἐξόχου τέχνης τοῦ Φειδίου, περὶ τοῦ μυθώδους ἀγῶνος αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀλκαμένου (Τρεῖς Ἀνάλ. Η', 340 κέ.), περὶ τῆς τέχνης τῶν καλλιστῶν ἔργων τοῦ καὶ δὴ τῆς χρυσελεφαντίνης Παρθένου καὶ τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς, περὶ ὧν περιέργους μύθους διηγοῦνται οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς καὶ τέλος περὶ τῶν εἰς αὐτὸν καὶ τὸν Πραξιτέλῃ ἀποδιδομένων ἔργων, ἐκ τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν μετενεχθέντων. Οὕτω θὰ συνέγραφε κεφάλαιον συμπληρωτικὸν τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας τέχνης καὶ μάλιστα ἐνδιαφέρον καὶ θ' ἀπέφευγε τὴν παγίδα, ἣν ἔστησαν αὐτῷ μωροὶ ἀντιγραφεῖς.

Β'

Περὶ τῆς κόρης τοῦ Ἱπποκράτους ὁ κ. Σάθας ἀναφέρει ἓνα μῦθον εἰλημμένον ἐκ τῆς συγγραφῆς τοῦ κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα ζήσαντος Ἀγγλοῦ περιηγητοῦ Sir John Mandeville³. Οὗτος ἔχει ὡς ἐξῆς κατὰ τὴν μετάφρασιν τοῦ κ. Σάθα: «Ὁ Ἱπποκράτης ἦτο κραταῖος βασιλεὺς τῆς Κῶ καὶ τῆς Ρόδου »(Λίνδου)· ἀποθανὼν κατέλιπε τὴν βασιλείαν εἰς τὴν ὠραιότατην θυγατέρα »του. Ἡ Ἀρτεμις, φθονήσασα τὴν νεαρὰν βασιλίδαν διὰ τὴν καλλονὴν αὐτῆς, »τὴν μετεμύρφωσεν εἰς εἰδεχθῆ δράκοντα, ὅστις φωλεύων ἐν σπηλαίῳ τῆς

1. Αὐτ., σ. 267: «Εἰς μαθητὴς τοῦ Σόλωνος, Ἐπικύδης τὸ ὄνομα, ἔγραψεν ὀλίγας ἐνθυμήσεις περὶ τούτων τῶν ἡρώων ἀνδρῶν».

2. Νεοελληνικά Ἀνάλεκτα, τ. Α', μέρ. Β', σ. 9.

3. Ἀγνοοῦμεν διατί ὁ κ. Σάθας γράφει πάντοτε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Mauendeville,

»Λίνδου (;) ἡρήμου τὸν τόπον. Ἐπιστεύετο δὲ ὅτι, ἂν τις κατώρθωνε νὰ φιλήσῃ
 »τὸ τέρας εἰς τὰ χεῖλη, ἢ κόρη τοῦ Ἱπποκράτους ἀναλαμβάνουσα παραχρῆμα
 »τὴν ἀνθρωπίνην μορφήν, θ' ἀντήμειβε τὸν λυτρωτὴν, προσφέρουσα αὐτῷ τὴν
 »χεῖρα, τοὺς θησαυροὺς καὶ τὸ στέμμα αὐτῆς. Ἐν τοῖς ἀποπειραθεῖσι τοιοῦτον
 »ἐπικίνδυνον τόλμημα μνημονεύεται καὶ εἰς ἀνδρείος ἱππότης ἐκ Ρόδου (;),
 »ὃς τις ἐπιβαίνων θυμοειδοῦς ἵππου εἰσέδυσεν εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ δράκοντος.
 »Ἰδὼν τὸν λυτρωτὴν τοῦ τέρας ἤγειρε τὴν κεφαλὴν, ἵνα δεχθῇ τὸ φίλημα.
 »ἄλλ' ὁ ἵππος πτοηθεὶς ὥρμησε πρὸς τὴν θάλασσαν, παρασύρας τὸν ἀναβάτην,
 »ἁμφοτέροι δὲ κατασυνετρίβησαν ἐπὶ βράχου».

Μὴ εὐρών ὁ κ. Σάθας τὸ ἀγγλικὸν κείμενον τῆς περιηγήσεως τοῦ Mandeville, ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον, καθ' ὅσον γινώσκωμεν, τῷ 1839, εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν παλαιὰν ἰταλικὴν μετάφρασιν, τῷ 1478 ἐν Βολωνίᾳ ἐκδοθεῖσαν. Τὴν ἐκδοσιν τοῦ πρωτοτύπου, μὴ ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς ἐνταῦθα βιβλιοθήκαις, δὲν ἠδυνήθημεν καὶ ἡμεῖς νὰ συμβουλευθῶμεν, ἀναγκαζόμεθα δὲ ν' ἀρκεσθῶμεν εἰς ἀπόσπασμά τι ἀτελές, περιεχόμενον ἐν τῇ History of fiction τοῦ Dunlop. Τοῦτο διαφέρει τὰ μέγιστα τῆς ἀνωτέρω μεταφράσεως τοῦ κ. Σάθα, διότι οὔτε ἱππότης ἐκ Ρόδου ἀναφέρεται ἐν αὐτῷ οὔτε ἡ πόλις τῆς Ρόδου Λίνδος, ἀλλ' ἡ Lango, ἣτις εἶναι οὐχὶ ἡ Λίνδος, ἀλλ' ἡ νῆσος Κῶς· εἶναι δὲ αἱ διαφοραὶ αὗται σπουδαιόταται, διότι ἐπ' αὐτῶν στηρίζεται ὁ κ. Σάθας, ὅπως καταδείξῃ τὴν ὁμοιότητα τοῦ μύθου πρὸς ἕτερον ροδιόν, περὶ οὗ καταπύξω. Μὴ δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν ἄλλως τὰς διαφορὰς ταύτας ὑποθέτομεν ὅτι ἡ ἰταλικὴ μετάφρασις ἐγένετο ἐπὶ τῇ βάσει ἑλλοῦ κειμένου καὶ οὐχὶ τοῦ ἐκδοθέντος. Ἐχει δὲ τὸ παρὰ Dunlop ἀπόσπασμα ὡς ἑπείτα.

«Πολλοὶ λέγουσιν ὅτι ἐν τῇ νήσῳ Κῶ (Lango) ζῇ ἀκόμη ἡ κόρη τοῦ Ἱπποκράτους (Υποκρας) ἐν σχήματι καὶ μορφῇ μεγάλου δράκοντος, ἔχοντος μῆκος ἑκατὸν ὀργυιῶν, ὡς λέγουσι, διότι ἐγὼ δὲν τὴν εἶδον, καὶ οἱ κάτοικοι τῆς νήσου καλοῦσιν αὐτὴν κυρίαν τῆς χώρας (Ladie of the Land). Εἰς νέος, οὐδὲν περὶ τοῦ δράκοντος γινώσκων, ἀποβιβασθεὶς ἐκ τοῦ πλοίου του, περιήρχετο εἰς τὴν νῆσον, μέχρις ὅτου ἔφθασεν εἰς τὸ σπήλαιον. Ἐκεῖ εἶδε μίαν παρθένον, ἢ ὁποία τὸν προσεκάλεσε νὰ ἐπανέλθῃ τὴν ἐπαύριον, ἀφ' οὗ πρῶτον χειροτονηθῇ ἱππότης, διὰ νὰ τὴν φιλήσῃ εἰς τὸ στόμα, καὶ νὰ μὴ φοβηθῇ τίποτε. — Δὲν θὰ σοῦ κάμω τὸ παραμικρὸν κακόν, ἂν καὶ θὰ μὲ ἰδῇς νὰ μεταμορφωθῶ εἰς δράκοντα· διότι, ἂν καὶ ἡ θεά μου θὰ εἶναι φρικαλέα καὶ ἀποτρόπαιος, ὅμως πρέπει νὰ μάθῃς ὅτι τοῦτο προέρχεται ἀπὸ μαγγανείας· μὴ ἀμφίβαλλε, δὲν εἶμαι διαφορετικὴ ἀπὸ ὅ τι μὲ βλέπεις, ἦτοι γυνή, καὶ ἂν μὲ φιλήσῃς, θὰ λάβῃς ὅλον αὐτὸν τὸν θησαυρὸν καὶ θὰ γίνῃς αὐθέντης μου καὶ αὐθέντης τῆς νήσου ταύτης»¹.

1. Dunlop, Geschichte der Prosadichtungen; deutsch. von F. Liebrecht, σ. 173-4. Βλ. καὶ ἀνωνύμου, The serpent of Cos, Lond. 1878, σ. 81-82.

Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ Mandeville, ὃν μόνον ἀναφέρει ὁ κ. Σάθας, καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς μνημονεύουσι τὸν μῦθον τοῦτον, ὃν κωακὸν λέγουσι καὶ οὐχὶ ῥόδιον. Οἱ παλαιότεροι τούτων εἶναι ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἰσπανικοῦ μυθιστορήματος Τιράντου τοῦ Λευκοῦ (Tirante el Blanco) καὶ ὁ κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα περιηγηθεὶς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Ἰταλὸς Bondelmonte. Ἐν ἐπεισόδιον τοῦ ἰσπανικοῦ μυθιστορήματος, γραφέντος πιθανῶς τῷ 1400, ἐκδοθέντος δ' ἐν Βαλεντία τῷ 1490, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ μύθου τούτου. Ὁ Espertius, πλέων ἐξ Ἀφρικῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς συνάντησιν τοῦ Τιράντου, ἀποληφθεὶς ὑπ' ἀνέμων ἤλθεν εἰς τὴν νῆσον Κῶ, ὅπου ἀπέδωκε τῇ κόρῃ τοῦ Ἰπποκράτους τὴν προτέραν μορφήν. Αὕτη ἐπεφάνη αὐτῷ ὑπὸ τὴν μορφήν δράκοντος, ὡς τὴν εἶχε μεταμορφώσῃ ἡ Ἀρτεμις· ἀλλὰ φιλήσας αὐτὴν ὁ ἱππότης εἰς τὸ στόμα, ἔλυσε τὴν μαγείαν¹. Ὁ δὲ Bondelmonte ἐκθέτει ὡς ἐξῆς τὸν κωακὸν μῦθον. «Dicitur etiam et affirmatur, quod filia Hippocratis per insulam viva apparet, qua loquente tecum diu et narrante multa, infortunium suum infelicem connumerat, rogabatque saepe creatorem aut a tanta poena eam dignaretur liberare. Et, cum plura loqueretur, non longe a paternis domibus, lamentabilibus vocibus in sex vel in octo annis semel contigisse transformationem hanc, ut a multis civibus comprobatur²».

Ἐν καὶ ἡμῶν αἰῶνα περίπου μετὰ τὸν Bondelmonte διηγείται τὸν αὐτὸν μῦθον ὁ Ἰταλὸς Porcacchi, οὗ τὸ περὶ τῶν ὀνομαστῶν νήσων τοῦ κόσμου βιβλίον ἐξεδόθη τὸ πρῶτον τῷ 1576 : «Ὡς γὰρ πρὸ πολλῶν ἐτῶν», λέγει οὗτος ἐν τῷ περὶ τῆς Κῶ μέρει τοῦ συγγράμματος τοῦ, «ἀνεφάνη ἐκεῖ μέγιστος ὄφis, καταβροχθίζων τὰ βοσκήματα, καὶ οἱ δεισιδαίμονες ἔλεγον, ὅτι ἦτο ἡ κόρη τοῦ Ἰπποκράτους, ἡ ὁποία οὕσα μεγίστη μάγισσα, ζῇ ἀκόμη ὑπὸ τὴν μορφήν ἐκείνην. Περὶ ταύτης πολλὰ ἄξια λόγου διηγοῦνται οἱ παλαιότεροι συγγραφεῖς³». Τέλος κατὰ τὴν ΙΖ' ἑκατονταετηρίδα ὁ Boschini γράφει τὰ ἐπόμενα ἐν τῷ περὶ τῆς νήσου Κῶ κεφαλαίῳ τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης περιγραφῆς τοῦ Αἰγαίου πελάγους : «Μέχρι τοῦ νῦν ὑπολαμβάνουσιν ὡς ἀληθῆ τὴν ἀνοήσιαν ταύτην, ὅτι ἡ κόρη τοῦ Ἰπποκράτους ἐπιφαίνεται αὐτοῖς ὡσεὶ ἦτο ζωντανή καὶ ὅτι τοῖς διηγεῖται διάφορα πράγματα⁴». Ἀγνοοῦμεν, ἂν καὶ ἄλλαχοῦ γίνεται μνεία τοῦ μύθου, ὅστις ὑπὸ τοῦ Ἀγγλοῦ Leigh Hunt (ἐν τῷ Indicator)

1. Παρὰ Dunlop, αὐτ. σ. 173. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἀναφέρει, ὅτι νεώτερός τις Γάλλος περιηγητής, οὗ ἐλησμόνησε τὸ ὄνομα, βεβαίῳ ὅτι ἡ παράδοσις σφύζεται ἔτι ἐν Κῶ. Ὁ δὲ μεταφραστὴς αὐτοῦ Liebrecht παραπέμπει εἰς Felicis Fabri Evagat. III, 267 κέ., ἐνθα ἐκτίθεται ὁ αὐτὸς μῦθος.

2. Bondelmonte, Liber Insularum 45 (σ. 103, ἐκδ. Sinner, Λειψ. 1824).

3. Thom. Porcacchi, L' Isole piu famose del mondo, Venet. 1686, σ. 78.- Ἐκ τούτου Dapper, Description des isles de l' Archipel., Amsterd. 1703, σ. 177.

4. M. Boschini, L' Archipelago, Venet. 1658, σ. 60.

δiesκευάσθη εἰς διήγημα, ὑφ' ἑτέρου δὲ ἄνωνύμου εἰς ποίημα¹. Δυνάμεθα δ' ὁμως νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐφθαρμένην παραλλαγὴν ὁμοίου ἐλληνικοῦ μύθου τὴν διήγησιν τοῦ Στραπαρόλα, καθ' ἣν ἡ κόρη τοῦ Ἀπόλλωνος εὐρίσκετο ἐν πύργῳ, πολλοὺς θησαυροὺς ἐγκλείοντι, φρουρουμένη ὑπὸ ὄφεως καὶ βασιλίσκου, οὓς φονεύσαντες οἱ ἥρωες ἔλαβον τὴν τε κόρην καὶ τοὺς θησαυροὺς².

Μῦθοι ἀπαράλλακτοι τῷ ἐλληνικῷ τύπῳ περὶ τῆς κόρης τοῦ Ἴπποκράτους φέρονται παρὰ πλείστοις λαοῖς. Ὁ Dunlop συγκρίνει τούτῳ ἐπεισόδιόν τι τοῦ ἐρωτευμένου Ὁρλάνδου τοῦ ἰταλοῦ ποιητοῦ Βέρνη (Βιβλ. Β', ἄσμ. 26), σκωτικὴν τινα παραλογὴν (ballade) περὶ Καμπιῶνος καὶ διήγησιν τινα τῶν περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος γραφέντων Contes Amoureux de Jean Flore. Ὁ δὲ μεταφραστὴς αὐτοῦ F. Liebrecht παραβάλλει τὸν μῦθον πρὸς ἐπεισόδιόν τι τοῦ ἱπποτικοῦ μυθιστορήματος Silves de la Selva³. Εἰς τούτους δύνανται νὰ προστεθῶσι παμπληθεῖς παραδόσεις τῶν γερμανικῶν λαῶν, περὶ ὧν ὁ Γρίμμ ἐν τῇ γερμανικῇ αὐτοῦ μυθολογίᾳ γράφει τὰ ἐπόμενα : «Ἐτέρα δυσχέρεια τῆς λυτρώσεως (τῶν μαγευμένων λευκῶν γυναικῶν ἢ παρθένων) εἶναι ὅτι ὀφείλει ὁ λυτρωτὴς νὰ φιλήσῃ πρὶς τὴν παρθένον ὑπὸ φρικαλέαν μορφήν ἡ παρουσιαζομένην, οἷαι ὄφεως, δράκοντος, φρύνου, βατράχου. Καὶ ἐν τῷ ἡπαλαιῷ ποιήματι τοῦ Lanzelot ἀναφέρεται τὸ τοιοῦτον φίλημα εἰς τὸ στόμα ἡδράκοντος, ὅστις διὰ τούτου μεταμορφοῦται εἰς ὠραίαν γυναῖκα⁴. Παραβλητέα προσέτι τούτοις ἑτέρα σκωτικὴ παραλογὴ περὶ τοῦ κόμητος Tamlane καὶ τῆς Janet κομήσεως τοῦ March⁵ καὶ πέρσικός τις μῦθος περὶ βασιλέως τῆς Σινικῆς, ὅστις ἔσωσέ ποτε λευκὸν ἄνθρωπον, ἀναλαβόντα τὴν ἀρχικὴν μορφήν του, ἥτις ἦτο οὐρανίας κόρης (περὶ)⁶.

Τὴν ἀρχὴν τῶν τοιούτων μύθων δυνάμεθα ν' ἀναζητήσωμεν ἐν τοῖς παλαιτάτοις τῶν ἀρίων ἐθνῶν, παρ' οἷς κοινόταται εἶναι αἱ διηγήσεις περὶ θεαινῶν ἢ δαιμονίων παρθένων, αἵτινες μετὰ ποικίλας μεταμορφώσεις εἰς δράκοντα καὶ εἰς ἄλλα θηρία ὑποτάσσονται εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ διώκοντος ἢ ἐρωμένου ἀνδρός. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐλληνικῇ μυθολογίᾳ ὁ μάλιστα ὁμοιάζων τῷ νεωτέρῳ τύπῳ τῶν μύθων περὶ λυτρώσεως δρακοντομόρφων παρθένων εἶναι ὁ περὶ

1. The serpent of Cos, a poem., London 1878.

2. Straparola, Tred. piacevole notte VII, 5.

3. Dunlop, σ. 174. 481.

4. Grimm, Deutsche Mythologie, σ. 921 (809-810 δ' ἐκδ.). Ἐκτὸς δὲ τῶν ὑπὸ τούτου μνημονευομένων συγγραφέων βλ. καὶ Mannhardt, Wald - u .Feldkulte II, σ. 63.-Rochholz, Aargauer Sagen, ἐν Zeitschrift f. deutsche Mythol. II, σ. 225-7. Resie, Hist. des sciences occultes, τ. I, σ. 202-3. Gubernatis, Die Thiere in der indogerm. Myth. deutsch v. Hartmann, τ. II, σ. 660 καὶ. Bolte - Polivka, Anmerkungen zu den Kinder-u. Hausmärchen der Brüder Grimm, 1915, τ. II, σ. 271.

5. W. Scott, Minstrelsy of Scottisch bards, τ. II, σ. 193.

6. Hammer, Rosenöl, σ. 161-4.

άρπαγῆς τῆς Θέτιδος ὑπὸ τοῦ Πηλέως¹, σχετικοὶ δ' εἶναι καὶ οἱ μῦθοι τῆς συλλήψεως τοῦ Πρωτέως ὑπὸ τοῦ Μενελάου² καὶ τοῦ Νηρέως ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους³.

Ὁ Dunlop εἰκάζει ὅτι εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ κωακοῦ μύθου συνετέλεσε τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἴπποκράτους Δράκοντος· τοῦτο φαίνεται πιθανώτατον, διότι οὐ μόνον υἱὸς Ἴπποκράτους ἀναφέρεται Δράκων, ἀλλὰ καὶ ὁ πατήρ αὐτοῦ οὕτως ἐκαλεῖτο κατὰ τὴν μαρτυρίαν συγγραφέων τινῶν, καὶ ἕτερος Δράκων μνημονεύεται ἔγγονος τοῦ Ἴπποκράτους καὶ πάππος ὁμωνύμου ἱατροῦ⁴. Ἡ τοιαύτη δὲ συγχώνευσις μυθικῶν παραδόσεων μετὰ τῆς ἱστορίας ἀνδρῶν ἐπιφανῶν εἶναι συνηθεστάτη. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Ἀσκληπιεῖον καὶ ὁ ἐν αὐτῷ τρεφόμενος βεβαίως ὄφεις θὰ συνετέλεσαν εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ μύθου· διότι κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ὅτε ἡ μνήμη τοῦ ὀνομαστοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ δράκοντος θὰ παρέμενεν ἀκμαία, ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ μεγαλοποιούσα πάντοτε τὰ πράγματα, ὅπως καταστήσῃ θαυμασιωτέραν τὴν παράδοσιν θὰ συνέδεσε πρὸς αὐτὴν τὸν κοινώτατον μῦθον περὶ τῆς ὀφιομόρφου παρθένου. Ἄλλως δὲ αἱ μυθώδεις παραδόσεις περὶ τῶν Ἀσκληπιείων δὲν ἦσαν σπάνιαι κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους. Οὕτως ἐν συναξαρίῳ τῆς ἀγίας Παρασκευῆς ὁ Ἀσκληπιὸς παρίσταται ὡς βασιλεὺς, ἔχων δράκοντα φοβερώτατον, ἐμφωλεύοντα ἔξωθεν τῆς πόλεως, εἰς ὃν παρῆλθεν εἰς βρώσιν τοὺς κατὰδικαζομένους εἰς θάνατον. Τρῦτον τὸν δράκοντα, καπνῶν ἐξερευρόμενον, ἐμφυσήσασα ἡ ἀγία καὶ σταυροκοπηθεῖσα, ἠνάγκασε μέγα σπρίζοντα νὰ διαρραγῇ καὶ ν' ἀφανισθῇ ἐκεῖθεν⁵. Ἐν ἐτέρῳ δὲ συναξαρίῳ μνημονεύεται δράκων τοῦ ἐν Λαοδικείᾳ Ἀσκληπιείου, ἔχων εἴκοσι πηχῶν πλάτος καὶ ὀγδοήκοντα μῆκος⁶.

Ἄλλ' ὁ κ. Σάθας, πλανηθεὶς ἴσως ἐκ τῆς ιδέας ὅτι ὁ περὶ τῆς κόρης τοῦ Ἴπποκράτους μῦθος εἶναι ρόδιος, ἀλλαχοῦ ἀναζητεῖ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ. Ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ Βιτρουβίου (II, 8), Ἀρτεμισία ἡ βασίλισσα τῆς Καρίας, νικήσασα τοὺς Ροδίους, ἔστησεν ἐν Ρόδῳ τρόπαιον τῆς ἑαυτῆς νίκης, ποιήσασα δύο χαλκᾶ ἀγάλματα, ὧν τὸ ἐν μὲν ἀπεικόνιζε τὴν Ροδίῳ πόλιν, τὸ δ' ἕτερον ἑαυτήν, στιγματίζουσιν τὴν πόλιν. Ἐν τῷ μετὰ ταῦτα χρόνῳ οἱ Ρόδιοι ἀδυ-

1. Βλ. Σοφοκλ. ἐν Σχολ. εἰς Πινδ. Νεμ. Γ', 60 (μεταμόρφ. εἰς δράκοντα). Πρβλ. καὶ Πausan. Ε, ιη', 1 ἐν ἀπεικονίσει ἐπὶ τῆς λάρνακος τοῦ Κυψέλου· «καὶ ἀπὸ τῆς χειρὸς τῆς Θέτιδος ὄφεις ἐπὶ τὸν Πηλέα ἐστὶν ὁρμῶν». Τῶν περὶ Πηλέως καὶ Θέτιδος μύθων πολλὰ λείψαντα περιεσώθησαν εἰς παραδόσεις τοῦ καθ' ἡμᾶς λαοῦ, περὶ ὧν θὰ διαλάβωμεν ἀλλαχοῦ.

2. Ὀδυσ. Δ, 365-570

3. Ἀπολλοδώρ. Β', ε', 11. Ἀπεικονίσεις ἐν ἔργοις τῆς παναρχαίας ἐλλ. τέχνης βλ. παρὰ Milchhöfer, Die Anfänge der Kunst 1883, σ. 185.

4. Σουίδ. ἐν λ. Δράκων.

5. Μηναῖον Ἰουλ. 26.

6. Μηναῖον Ὀκτωβρ. 8.

νατοῦντες νὰ καταστρέψωσι τὸ τρόπαιον, καθιερωμένον ὄν, περιέβαλον αὐτὸ διὰ τείχους ὑψηλοῦ καὶ ἐκάλεσαν τὸ χωρίον ἄβατον. Στηριζόμενος δὲ ὁ κ. Σάθας εἰς ὅσα ὁ Γάλλος περιηγητὴς Thevet (1575) γράφει περὶ ἀρχαίου τινὸς μνημείου, ὅπερ οἱ Ρόδιοι ἔλεγον ὅτι μετεκομίσθη ὑπὸ τῶν ἱπποτῶν ἐκ τῆς Χερσονήσου τῆς Δωρίδος (Καρίας), εἰκάζει ὅτι ἡ παράδοσις τῶν κατοίκων ἀνεφέρετο εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἀρτεμισίας ἱδρυθὲν μνημεῖον. Τὸ ὄνομα τῆς Ρόδου, λέγει προσέτι, «κατὰ τὴν ἐτυμολογίαν τοῦ Bochart, φοινικιστὶ (Gesirath-Rod) σημαίνει νῆσον ὄφρων, ἂν δ' ἡ ἐτυμολογία αὕτη εἶναι ὀρθή, ἡ τῆς »Καρίας βασίλισσα, καθὼς σημῖτις, τὴν ἐγίνωσκε βεβαίως, καὶ οὐδὲν κωλύει »ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς Ρόδου εἶχε σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν »μορφὴν ὄφρων». Θεωρεῖ δὲ πιθανόν, ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γεγονότος τούτου ἡ φαντασία τοῦ λαοῦ παρέπλασε τὸ ἄγαλμα τῆς Ροδίων πόλεως εἰς τὴν ὀφειδύμορφον κόρην τοῦ Ἰπποκράτους καὶ ὅτι τὸ ὄνομα τῆς ἐκ φθόνου μεταμορφώσεως ταύτην θεᾶς Ἀρτέμιδος εἶναι αὐτὸ τὸ τῆς Ἀρτεμισίας παραφθαρέν.

Ὁρθῶς δ' ὅμως ποιῶν ὁ κ. Σάθας μετὰ πολλῶν ἐνδοιασμῶν προτείνει τὰς εἰκασίας ταύτας. Τὸ ὑπὸ τοῦ Γάλλου περιηγητοῦ ἀναφερόμενον ἀρχαῖον μνημεῖον ἦτο ἴσως λιθίνη σαρκοφάγος, ὥς συνάγομεν ἐκ τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ. Ἄλλως δὲ ἡ τῆς Καρίας βασίλισσα οὐδέποτε ἦτο δυνατόν ν' ἀνεγείρῃ μνημεῖον κατὰ τοὺς κανόνας τῆς φοινικικῆς τέχνης ἢ μᾶλλον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐτυμολογιῶν τοῦ ἑβραϊσμοῦ Βαγάρτου, ὅστις καὶ εἰς αὐτὰς τὰς ἐλληνικὰς λέξεις πειράται ν' ἀνεύρῃ σημιτικὰς ρίζας. Ἡ μετὰ τὸν σύζυγον αὐτῆς Μαυσωλον ἀπὸ τοῦ 352—350 π.Χ. βασιλεύσασα τῆς Καρίας Ἀρτεμισία σφόδρα ἀμφίβολον ἂν ἦτο σημιτικῆς καταγωγῆς, βεβαιότατον ὅμως καὶ ἱστορικῶς μεμαρτυρημένον ὅτι ἐκαλλιέργει μετὰ ζήλου τὰ ἐλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἐλληνικὴν τέχνην. Ἡ πρωτεύουσα τοῦ βασιλείου τῆς Ἀλικαρνασσὸς ἦτο ἐλληνικωτάτη· ἡ δὲ πρὸς ἐξύμνησιν τοῦ θανόντος συζύγου τῆς θεῖσα ἀγῶνα ἐλληνικῶν λόγων καὶ τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν Ἑλλήνων τεχνιτῶν μετακάλεσασα πρὸς οἰκοδομὴν τοῦ Μαυσωλείου, εἶναι πιθανόν, ὅτι ἐν μνημείῳ, ὅπερ ἤγειρε πρὸς καταισχύνην τῶν Ροδίων, προέκρινε τοὺς τερατομόρφους τύπους τῆς ἀσιατικῆς τέχνης; Τὸ ὀφειδύμορφον ἄγαλμα τῆς Ρόδου θὰ ἐθεώρουν βεβαίως γριφώδη παράστασιν ἐστερημένην ἐννοίας οἱ πολέμιοι αὐτῆς, οἵτινες δὲν συνεμερίζοντο τὴν γνώμην τοῦ Βοχάρτου περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος τῆς νήσου των, ἀλλὰ παρήγον αὐτὸ ἐκ τοῦ ρόδου ἢ τοῦ ροιδίου, ὥς ἐμφαίνουσι καὶ τὰ ἐν τοῖς νομίσμασιν αὐτῶν σύμβολα. Νομίζομεν δ' ἀναντίρρητον ὅτι τὸ ἄγαλμα τῆς Ροδίων πόλεως ἦτο πεποιημένον κατὰ τὸν συνηθέστατον τύπον τῆς προσωποποιίας πόλεων καὶ δήμων, δηλονότι ἀπεικόνιζε τὴν Τύχην τῶν Ροδίων.

Ὁ κ. Σάθας ταυτίζει προσέτι τὸν κωακὸν μῦθον, ὃν στηριζόμενος εἰς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἰταλοῦ μεταφραστοῦ τοῦ Mandeville ὑπολαμβάνει ρόδιον, μετὰ τοῦ ροιδίου μύθου περὶ τοῦ φόνου μεγάλου δράκοντος, ἐν σπηλαίῳ τῆς νήσου

φωλεύοντος, ὑπὸ τοῦ Dieudonné de Gozon (1324), τοῦ μετὰ ταῦτα μεγάλου μαγίστορος τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν γενομένου¹. Ὅτι ἡ διήγησις περὶ τῆς ἀνδραγαθίας τοῦ ἱππότου, ἥτις ὑπὸ πολλῶν ἱστορικῇ νομίζεται, εἶναι μυθώδης, ἀποδεικνύεται, κατὰ τὸν κ. Σάθαν, ἐκ τῆς παρὰ τῷ Mandeville παραδόσεως, ὅστις καίπερ περιηγηθεὶς τὴν νῆσον εἴκοσιν ἔτη περίπου πρὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν μυθολογεῖται ὅτι ἐφρονεύθη ὁ δράκων, διηγεῖται ὁμοῦς σχεδὸν ἀπαραλλάκτως τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν. Μόνην δὲ διαφορὰν ἀπ' ἀλλήλων εὕρισκει ὁ κ. Σάθας ταύτην, ὅτι, ἐν ᾧ παρὰ Mandeville ἱππότης καὶ ἵππος θνήσκουσι πεσόντες εἰς τὴν θάλασσαν, κατὰ τὰ χρονικά τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν, ὁ ἱππότης ἀπέκτεινε τὸ θηρίον. Εἰς τὸ μεταίχμιον ὁμοῦς τῶν δύο διηγήσεων εὕρηται κατὰ τὸν κ. Σάθαν συνδέουσα αὐτὰς παλαιὰ τις τοιχογραφία ἐν Ρόδῳ, ἐν ᾗ ἀπεικονίζεται ἵππος ἐπτοημένος καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν τρέχων².

Τὸ μυθῶδες ὁμοῦς τοῦ εἰς τὸν μέγαν μαγίστορα ἀποδιδομένου ἄθλου ἀποδεικνύεται νομίζομεν οὐχὶ ἐκ τῆς κωακῆς παραδόσεως, ἥτις, ὡς καὶ παρακατιόντες θὰ ἴδωμεν, εἶναι ὅλως ἄσχετος αὐτῷ, ἀλλὰ ἐξ ἄλλων ἐνδείξεων πειστικωτέρων καὶ ἀσφαλεστέρων. Ἡ παλαιότερη μαζία τῆς ἐν Ρόδῳ δρακοντοκτονίας εὕρηται, καθ' ὅσον ἡμεῖς τοὺς ἀρχαιοτάτους ἐκασκομεν, ἐν χειρογράφῳ χρονικῷ τοῦ Ἐλευθερίου, ροδίου μοναχοῦ θεμένου τῷ 1545, ἥτοι δύο ἀκριβῶς αἰῶνας μετὰ τὴν ἀνάρρησιν τοῦ Gozon εἰς μέγαν μαγίστορα ἀναφέρεται δ' ἐν αὐτῷ ὁ τοῦ δράκοντος φόνος ἀπλῶς ἄνευ λεπτομερειῶν³. Κατὰ τὸ 1637 ὁ Thevenot εἶδεν ἐν μιᾷ πύλῃ τῆς Ρόδου (porte de la marine) καθηλωμένην τὴν κεφαλὴν τοῦ θηρίου⁴. τὴν κεφαλὴν ταύτην εἶδε περὶ τὰ τέλη τοῦ 17' αἰῶνος καὶ ὁ φλαμανδὸς περιηγητὴς Δάππερ⁵ εὐρίσκει δὲ μέχρι τοῦ 1837, καὶ πολλοὶ τῶν περιηγητῶν βλέποντες αὐτὴν ἐπείθοντο ὅτι ὄντως ὑπῆρξέ ποτε ὁ τρομερὸς δράκων⁶.

1. Ὁ κ. Σάθας παραπέμπει εἰς *Hammer*, *Hist. de l'empire ottoman*, τ. III, σ. 273 (τῆς ἐλληνικῆς μεταφρ. Κροκιδᾶ, τ. II, σ. 495)

2. Ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ ταύτῃ, ἣν ἐκ τουρκικῆς τινοῦ οἰκίας ἀντέγραψε πιστῶς ὁ *Rottiers* (*Monumens de Rhodes* 1828, πίν. 28), οὐδαμοῦ φαίνεται θάλασσα. Ὁ ἵππος πεσόντος τοῦ ἀναβάτου, συνωδᾷ τῇ παρὰ Vertot διηγῆσει, τρέχει ἀδέσποτος ἐν τῇ πεδιάδι· ἄλλως δ' ἄσχετα ὅλως τῷ παρὰ Mandeville μύθῳ εἶναι ὁ τε παριστάμενος θεράπων καὶ οἱ δύο κύνες τοῦ ἱππότου. Ὁ κ. Σάθας εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν ἀτελέστερον ἀντίγραφον δημοσιευθὲν κατὰ τὴν παρὰ Rottiers εἰκόνα, ἐν *Lacroix*, *Iles de la Grèce*, πίν. 22.

3. Παρὰ *Rottiers*, *Description des monumens de Rhodes*, Brux. 1830, σ. 245.

4. *Thevenot*, *Voyages* 3e ed. Amsterdam 1727, κ. 73, σ. 371-2.

5. Ἐν Πύλῃ Ἁγίου Γεωργίου. *Dapper*, *Description des isles de l'Archipel*, Amsterdam 1703, σ. 98. (Ὁ αὐτὸς διηγεῖται καὶ τὰ κατὰ τὴν δρακοντοκτονίαν).

6. Ὁ *Berg* (*Die Insel Rhodus* 1864, σ. 90) λέγει ὅτι κατὰ τὰς μαρτυρίας γερόντων, ἡ κεφαλὴ ἐν τῷ ὑπερθύρῳ τῆς πύλης τοῦ ἁγ. Ἰωάννου εὕρισκομένη κατέπεσε κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Τοῦτο ὁμοῦς εἶναι ἀνακριβές, διότι εἶδον αὐτὴν τῷ 1828 ὁ *Rottiers* (ἐνθ' ἂν., σ. 236) καὶ τῷ 1831 οἱ *Michaud* καὶ *Poujoulat* (*Correspondance d'Orient*,

Ἐν ἐκτάσει διηγεῖται τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐν Ρόδῳ φόνου τοῦ δράκοντος ὑπὸ τοῦ Gozon μετὰ πολλῶν μυθικῶν λεπτομερειῶν ὁ κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος (1726) γράψας τὴν ἱστορίαν τοῦ τάγματος τῶν Ἰωαννιτῶν Vertot¹, τοῦτου δὲ τὴν διήγησιν παρέλαβον πολλοὶ μετ' αὐτὸν συγγραφεῖς². ὑπάρχουσιν οἱ φρονοῦντες, ὅτι ἡ διήγησις δὲν εἶναι παντελῶς ἐστερημένη ἱστορικῆς βάσεως, ἐπάγοντες εἰς ἐνίσχυσιν τῶν λόγων τῶν τὴν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Gozon ἀπεικόνισιν τῆς δρακοντομαχίας³ καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Rottiers εὑρεθεῖσαν τοιχογραφίαν, ἣν ὑπολαμβάνουσι γραφεῖσιν ὑπὸ συγχρόνου τῷ μεγάλῳ μαγίστρῳ ἐκείνῳ ζωγράφου. Ἄλλ' ὅτι ὑπῆρχε τοιαύτη παράστασις ἐπὶ τοῦ πρὸ μακρῶν χρόνων καταστραφέντος τάφου τοῦ Gozon οὐδαμῶθεν βεβαιοῦται, ἀπιθανώτατον δὲ ὅτι ἡ τοιχογραφία εἶναι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος· ὥς δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τῆς τέχνης αὐτῆς, εἶναι πολλῶ μεταγενεστέρα. Ἄλλοι πάλιν λέγουσιν ὅτι ὁ μῦθος ἐπλάσθη ἐκ τῆς ἐν τῇ πύλῃ ἀνηρτημένης κεφαλῆς, ἥτις ἦτο κατὰ τινὰς καρχαρίου, κατ' ἄλλους δὲ κροκοδείλου, καὶ ὑποθέτουσιν ὅτι τὸ φονευθὲν τέρας ἦτο κροκόδειλος ἐκ τῆς γείτονος Αἰγύπτου μετακομισθεὶς ἐν ἔρματι πλοίου⁴, ἢ ὅτι ἡ κεφαλὴ ἀπέμεικεν ἐκ σκελετοῦ κροκοδείλου, οἷους ἐσυνήθιζον νὰ ἐκθέτωσιν ἐν τοῖς καταστήμασιν αὐτῶν οἱ παλαιοὶ φαρμακοποιοί⁵. Τέλος ὁ Βιλιώτης ἐν τῷ νεωτάτῳ αὐτοῦ περὶ Ρόδου συγγράμματι ὑποστηρίζει ἐκθύμως τὴν ἀλήθειαν τῆς διήγησεως, ἀναφέρει δὲ καὶ παράδοσιν τινὰ τῶν σημερινῶν Ροδίων, ἥτις ὅμως οὐδαμῶς φέρει τὰ στοιχεῖα θημείους παραδόσεως, εἶναι δὲ ἀπαράλλακτος σχεδὸν τῇ ἀφηγήσει τοῦ Βερτώ. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην τὸ τέρας ἐφώλευεν ἐν σπηλαίῳ παρὰ τὸ Σαντουρλῆ, τότε Maupas καλουμένῳ· ἦτο δ' ὡσεὶ κροκόδειλος μέγας, ὅμοιος μὲ τὰς μεγάλας σαύρας, αἵτινες φαίνονται τὸ θέρος ἐπὶ τῶν παλαιῶν τοίχων· ἐκτὸς δὲ τῶν ποδῶν καὶ τῶν ὀνύχων εἶχε καὶ δύο μικρὰς πτέρυγας· εἶχε δὲ κεφαλὴν μακρὰν

τ. IV, σ. 21). Οἱ τελευταῖον περὶ τῆς νήσου Ρόδου γράψαντες *Biliotti et Cottret* (L'île des Rhodes, Rhodes 1881, σ. 152) βεβαιοῦσιν ὅτι τὸ κρανίον ἐσώζετο μέχρι τοῦ 1837, καθηλωμένον ἐν τῇ πύλῃ d' Amboise, ὅτε ἀνοικοδομουμένου τοῦ φρουρίου ἐρρίφθη. Ὁ *Dumont* (Voyage du Levant), ὅστις μέχρι τῆς μεταβάσεώς του εἰς Ρόδον ἐθεώρει μωθώδη τὴν περὶ τοῦ Gozon διήγησιν, ἐπείσθη περὶ τῆς ἀληθείας, ὅτε εἶδε τὴν κεφαλὴν (*Michand*, αὐτ.).

1. *Vertot*, Histoire de l'ordre des Johannites, τ. II, βιβλ. V, σ. 24 κέ.

2. *Eug. Flandin*, Rhodes κεφ. 6.- *Danche*, St Georges, σ. 174 κέ. - «Περὶ τοῦ ἐν Ρόδῳ ὄφεως». (Πανδῶρ. τ. Δ').- *K. N. Σάθας*, περὶ δύο ὄφεων, ἐν Ἰδιωτῶν, τ. Α' (1868), σ. 237-238. *Schiller*, Der Kampf mit dem Drachen (Ballade).

3. *Michaud et Poujonlat*, ἐνθ' ἀν. IV, σ. 22.

4. *Ross*, Inselreisen, τ. III, σ. 94.

5. *Berg*, Die Insel Rhodus, σ. 86 κέ. Βλ. καὶ τοὺς ἐξῆς συγγραφεῖς, οἵτινες παραδέχονται ἱστορικὴν ὁπωσδήποτε βάσιν τοῦ μύθου: *Lacroix*, Îles de la Grèce, σ. 156-157.- *Rottiers*, Description des monumens, 1830, σ. 239-245.- *Guérin*, Rhodes, σ. 45.- *Salverte*, Des sciences occultes. Not. A § 10. II. *Λάμπρον*, ἐν Πανδῶρ, τ. ΙΖ', σ. 402.

καὶ πλακωτήν, ὧτα ἡμιόνου, πυρίνους ὀφθαλμούς, μέγεθος ἵππου καὶ σιδηρό-
χρουν φολιδωτὸν δέρμα· ὁ αὐτὸς δ' ἀναφέρει καὶ παράδοσιν τινα τῶν ἐν τῇ
νήσῳ Τούρκων, παντελῶς διάφορον τῆς τῶν Ἰωαννιτῶν· ὅτι δηλαδὴ εἰς δερβί-
σης ἀναλαβὼν νὰ ἐξολοθρεύσῃ τὸν λυμαινόμενον τὴν Ρόδον δράκοντα ἐφόρτωσε
τεσσαράκοντα ὄνους μὲ ἄσβεστον καὶ ἔφερεν αὐτοὺς πλησίον τῆς φωλεᾶς τοῦ
δράκοντος· οὗτος κατεβρόχθισεν ὑποζύγια μετὰ τῶν φορτίων των, ἀλλ' ὅτε
ὅπως κατασβέσῃ τὴν δίψαν τοῦ ἐπιεν ἐκ τοῦ παρῃκειμένου ἔλους, ἤναψεν ἡ
ἄσβεστος καὶ ἔκαυσεν αὐτόν¹.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καταδεικνύεται, ὅτι ὁ μῦθος περὶ τοῦ ροδίου δράκοντος
ἀνάγεται εἰς τὸν κύκλον τῶν μύθων περὶ δρακοντοκτόνων ἡρώων, οὗ ὁ ἀρχαιό-
τατος τύπος εὑρίηται ἐν τοῖς ὕμνοις τοῦ Ρίγ Βέδα, τοῖς ὕμνοῦσι τὴν νίκην τοῦ
Ἰνδρα κατὰ τοῦ Βίτρα. Ὁ κύκλος οὗτος ἄσχετος ὢν τῷ ἑτέρῳ περὶ ὀφειομόρ-
φων παρθένων, εἰς ὃν ἀνάγεται ὁ κωχὸς μῦθος περὶ τῆς κόρης τοῦ Ἴππο-
κράτους, περιλαμβάνει παμπόλλους μύθους τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς μυθολογίας.
Τούτων ἱκανὰ λείψανα περιεσώθησαν εἰς τοπικὰς παραδόσεις τοῦ καθ' ἡμᾶς
λαοῦ, ὧν κυριώτεραι εἶναι ἐκτὸς τῶν περὶ δρακοντοκτόνων ἀγίων καὶ ἰδία
τοῦ ἀγίου Γεωργίου, αἱ περιβεβλημένα, οὕτως εἰπεῖν, ἱστορικὸν χρῆσμα·
οὕτως ἐν Τραπεζοῦντι πιστεύουσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς Ἀλέξιος πιθανώτατα ὁ Γ',
ἀπέκτεινε δράκοντα ἐμφωλεύοντα εἰς ἀπόστασιν ὥρα ἀπὸ τῆς πόλεως, ἐξ οὗ
καὶ πλάσιον πηγή, ἐξ ἧς ἔπινε τὸ θηρίον, δράκοντα οὐ πέντα ὄντα μέχρι
σήμερον ὀνομάζεται². Ἐν Κεφαλληνίᾳ, κατὰ τινὰ παράδοσιν, δύο ἀδελφοὶ
Βρεσκάνοι καλούμενοι ἐφόνευσαν τῷ 1500 φουβερὸν δράκοντα φωλεύοντα ἐν
τῷ δάσει τοῦ ἀγίου Νικολάου, εἰς τὸ Ἀναμόδαυρι, κατατρώγοντα δὲ κτήνη
καὶ ἀνθρώπους· ὡς ἀναφέρει ἐπίσημον ἐγγράφον τοῦ τότε προβλεπτοῦ Φαντί-
νου Μαλιπιέρου, δι' οὗ παραχωρεῖται ἐν φέουδον εἰς τοὺς ἀνδραγαθήσαντας
ἀδελφοὺς «ὁ φονευθεὶς δράκων ἐξισουῖτο κατὰ τὸν ὄγκον μὲ δύο βόας καὶ
»κατεβρόχθιζεν εὐκόλως ὀλόκληρον ἄνθρωπον· τὸ μῆκος αὐτοῦ ἦτο ἐπτὰ
»πηγῶν καὶ εἰς ἐκάστην τῶν πλευρῶν εἶχε μίαν πτέρυγα— κατεκῆ δὲ πρὸ
»τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Νικολάου»³. Ἐν τῷ Μεγάλῳ σπηλαίῳ τῆς Ἀχαΐας
ἀστραπὴ ἐξακοντισθεῖσα ἐκ τῆς εἰκόνης τῆς Παναγίας, ἥτις κατὰ τὴν παρά-
δοσιν ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ, ἔκτεινε τὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ φω-
λεύοντα δράκοντα⁴, οὗ τὸ κρανίον φυλάσσεται ἀκόμη ἐν τῇ μονῇ, διότι οὐ πρὸ

1. Biliotti, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 146-155.

2. Fallmerayer, Fragmente aus dem Orient, 1845, τ. I, σ. 140. - Τριανταφυλλίδου, Οἱ Φυγάδες, Ἀθ. 1870, σ. 38.

3. Κ. Ν. Σάθας ἐν Ἰλισσῷ 1868, τ. Α', σ. 238-9. - Βλ. περίληψιν τοῦ ἐγγράφου ἐν Αἴνῳ (περιοδικ. Κεφαλληνίας), ἔτ. Α', Ἰαν. 1883, σ. 317 - 319 (Παραδόσ. ἀρ. 383 καὶ σ. 976 κέ.).

4. [Κ. Οἰκονόμου] Κτιτορικὸν ἢ προσκυνητάριον τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Μεγάλου Σπη-
λαίου, Ἀθ. 1840, σ. 48 (Παραδόσεις, ἀρ. 382 καὶ σ. 975).

πολλῶν ἐτῶν μοι τὸ ἐπέδειξαν οἱ μοναχοί. Συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἐν πάσῃ σχεδὸν γωνίᾳ τῆς Ἑλλάδος εὗρηνται τοιοῦτοι μῦθοι· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κῷ διηγοῦντο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Bondelmonte παρόμοιόν τινα¹, πρὸς δὲ μᾶλλον καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν ρόδιον ἐδύνατο ὁ κ. Σάθας νὰ συσχετίσῃ τὸν περὶ τῆς κόρης τοῦ Ἰπποκράτους.

Ὁ Ραούλ Ροσέτ² εἰκάζει ὅτι ὁ ρόδιος μῦθος περὶ τοῦ δρακοντοκτόνου ἱππότου ἐπήγαγεν ἐκ τοῦ παλαιοῦ περὶ Φόρβαντος, ὅστις μεταπεμφσάμενων τῶν Ροδίων κατὰ μαντείαν ἀνεῖλε τοὺς ὑπερμεγέθεις ὄφεις τοὺς πολλοὺς τῶν ἐγχωρίων διαφθείραντας, καὶ τὴν νῆσον ἡλευθέρωσε τοῦ φόβου³. Νομίζομεν ὅτι οὐδεμία ἀνάγκη ν' ἀνατρέξωμεν εἰς χρόνους ἀπωτάτους, ὅπως ἀνεύρωμεν τὴν ἀρχὴν τοῦ νεωτέρου ροδίου μύθου· οὗτος εἶναι ἴσως ἰδιαίτερα μορφῇ, τοπικὸν ἐν Ρόδῳ προσλαβοῦσα χαρακτῆρα, τοῦ κοινοτάτου καὶ γνωστοτάτου μύθου περὶ τοῦ δρακοντοκτόνου ἁγίου Γεωργίου. Τὴν εἰκασίαν ταύτην ἐνισχύουσιν αἱ σφζόμεναι ἐν Ρόδῳ εἰκόνες τοῦ ἁγίου, αἱ ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς κυριαρχίας τῶν ἱπποτῶν ποιηθεῖσαι. Ἐν τινι ἀναγλύφῳ ἀπεικονίζεται ὁ ἅγιος κτείνων τὸν δράκοντα, κάτωθεν δ' αὐτοῦ εἶναι γεγλυμμένα τὰ οἰκόσημα πολλῶν ἱπποτῶν⁴. Παλαιὰ τις δὲ τοιχογραφία ἀπεικονίζει αὐτὸν ἔφιππον φονεύοντα τὸν δράκοντα, φέροντα δὲ πανοπλίαν Ἰωαννίτου ἱππότου⁵. Εὐχερεστάτῃ δ' ἦτο ἡ ἐν ταῖς παραδόσεσι τοῦ λαοῦ μεταπτώσις τοῦ ἐν σχήματι ἱππότου ἁγίου εἰς ἀληθεῖ ἱππότην τοῦ τάγματός.

Προτοῦ νὰ περάνωμεν τὸν λόγον, ἀναγκαῖον κρίνομεν νὰ προσθέσωμεν ὀλίγας παρατηρήσεις εἰς ὅσα ὁ κ. Σάθας γράφει περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ μύθων κατὰ τοὺς μέσους χρόνους· διότι ἐκ τούτων ὁρμώμενος ἐπαναλαμβάνει ὅσα καὶ προγενεστέρως ἔγραψε περὶ τοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς κυρίας Ἑλλάδος μίσους τῶν Βυζαντινῶν καὶ εἰς ἐθνολογικὰ πορίσματα καταλήγει οὐχὶ ἀσφαλῆ καθ' ἡμᾶς.

Οἱ περὶ Ἀχιλλέως μῦθοι, ὡς ἀποφαίνεται ὁ κ. Σάθας, ἦσαν διαδεδομένοι ἐν Ἡπείρῳ, ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ ἐν Ἀττικῇ. Γνωστόν, προστίθουσιν, ὅτι διὰ τοῦ ἱεροφάντου Νεστορίου ἡ λατρεία αὐτοῦ εἰσῆχθη εἰς Ἀθήνας κατὰ τὰς ἀρχὰς (γράφει περὶ τὰ τέλη) τῆς Δ' ἑκατονταετηρίδος· τὸ δὲ φάσμα αὐτοῦ ἐπιφανέν

1. Bondelmonte, σ. 103, ἐκδ. Sinner.

2. Raul Rochette, Hist. critique des colonies grecques, τ. I, σ. 339. Πρβλ. καὶ Hammer, ἐνθ' ἀν.

3. Διόδωρ. Σικελ., Ε, 58. - Hygin., Poet. Astr. 14.

4. Berg, Rhodus, εἰκ. 13, σ. 91.

5. Rottiers, Monumens de Rhodes, πίν. 61. Description, σ. 370.

παρά τὸ ἄγαλμα τῆς Προμάχου ἐφόβησε τὸν Ἀλάρικον. Ἀλλὰ τὰ γεγονότα ταῦτα ἀναφερόμενα εἰς χρόνους, καθ' οὓς οἱ Ἀθηναῖοι ἐνέμενον πιστοὶ εἰς τὴν παλαιὰν θρησκείαν, οὐδαμῶς ἀποδεικνύουσιν ὅτι οἱ περὶ Ἀχιλλέως μῦθοι διετηρήθησαν παρ' αὐτοῖς ἐκχριστιανισθεῖσιν. Ἐπίσης ἀβάσιμον εἶναι, ὅτι «ἐν αὐτῷ τῷ Βυζαντίῳ ἀπαντῶσιν ἴχνη τῆς λατρείας τοῦ Ἀχιλλέως». Ὁ χαλκοῦς ἀνδριὰς τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, ὃν ἀναφέρει πρὸς βεβαίωσιν τῶν λόγων, ἀποδεικνύει μόνον ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὸν καλλιτέχνης ἐμιμήθη τὸν καλλιτεχνικὸν τύπον τῶν ἀρχαίων παραστάσεων τοῦ Ἀχιλλέως ἐπόμενος τῇ συνηθείᾳ προγενεστέρων καλλιτεχνῶν, οἵτινες ἀπεικόνιζον Ρωμαίους αὐτοκράτορας κατὰ τὸν τύπον θεῶν, θεαινῶν καὶ ἡρώων. Τὸ περὶ τοῦ ἀνδριάντος τούτου χωρίον τοῦ Προκοπίου εἶναι σαφέστατον καὶ δὲν ἐπιδέχεται ἄλλην ἐξήγησιν, ὥς ἡ λατινικὴ μετάφρασις αὐτοῦ, ἐν ᾗ γίνεται χρῆσις τῆς λέξεως *cultus*, δύο διάφορα πράγματα σημαίνουσιν, στολὴν καὶ λατρείαν. Ἐχει δὲ τὸ χωρίον τοῦ Προκοπίου ὡς ἐξῆς : «ἐσταλται δὲ Ἀχιλλεὺς ἢ εἰκὼν οὕτω ἢ γὰρ τὸ σχῆμα καλοῦσιν, ὅπερ ἀμπέχεται»¹.

Ἡ τῶν Ἑλλήνων ἐμμονὴ εἰς τὰ πάτρια παρεκάλεσεν, ὥς εἰκός, τὴν ἀντίδρασιν τῆς Ἐκκλησίας, ὃ δὲ ἐπίσημος κόσμος τοῦ Βυζαντίου ἐπετίθετο κατὰ τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑβρίζεν αὐτοὺς, κατὰ τὸν κ. Σάθαν. «Πρὸς τὸν σκοπόν», λέγει, «τοῦ νὰ ἐξαλείψωσιν ἀπὸ τῆς μνήμης τοῦ λαοῦ πᾶν ἴχνος τῆς ἀρχαίας παραδόσεως προέβησαν καὶ μέχρι τοῦ σημείου τοῦ νὰ ἐπινοήσωσι μύθους ὑπεργελοῖους. Τὸ πρῶτον τότε κατηνέχθη τραῦμα βαρὺ κατὰ τῆς ὑπερηφανίας τῶν Ἑλλήνων μαθόντων ὅτι οἱ πρόγονοὶ των ἦσαν κοινοὶ κακοῦργοι. Διὰ τοῦ ἥκιστα εὐσυνειδήτου καλλιτέχνη τῶν Βυζαντινῶν ὁ τάλας ἐκεῖνος Ἀχιλλεὺς μετεμορφώθη αἴφνης εἰς ὄμιον Σκυθὴν, ἀπελαθέντα δι' ἐγκλήματα τῆς Σκυθίας. Κατὰ τὸν Τζέτζην, ὁ ἐξόριστος οὗτος ἐβασίλευσεν ἐν Ἀργεὶ τῷ Πελασγικῷ· βυζαντιακὴ δέ τις παρένθεσις ἐν τῇ βίβλῳ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου μετέθεσε τὸ Ἀργὸς ἐκεῖνο εἰς Σκυθίαν. Ἀφ' οὗ δὲ τοιοῦτον ἠκολούθουν σύστημα, εὐνόητον εἶναι διατί οἱ καθ' ὅλον τὸν μεσαίωνα ἐγκαυηώμενοι ὅτι ἦσαν ἀληθεῖς Ἕλληνες παρίστανται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν μύθων ὥς ἀπόγονοι Σλάβων καὶ Βουλγάρων. Ἀφοῦ ὁ ἀκραιφνέστατος τύπος Ἕλληνας, ὁ Ἀχιλλεὺς, ἐγένετο Ταυροσκύθης, τί θὰ ἦσαν οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ; Τὴν ἀπόκρισιν εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο παρέχει ἡμῖν ἀφελὴς χρονογράφος, ὁ Ἰωάννης Μαλάλας (σελ. 97 Bonn.). Τῶν λεγομένων Μυρμιδόνων τὸ τε, νυνὶ δὲ λεγομένων Βουλγάρων. Σοφώτερος τούτου συγγραφεὺς ὁ Ἰωάννης Τζέτζης βεβαιοῖ ὅτι οἱ Μυρμιδόνες ἦσαν μῖγμα Οὐνων καὶ Βουλγάρων (Οὐνων, Βουλγάρων στράτευμα τῶν Μυρμιδόνων ἄγων). Ἀλλ' ἐπιλησθεῖς ὅσων εἶπε, προστίθῃσι κατωτέρω, ὅτι οἱ μὲν Βούλγαροι ἦσαν οἱ παλαιοὶ Παῖνες, ἐν ᾧ οἱ Μυρμιδόνες ἦσαν Ἕλληνες. Ἀλλὰ Μιχαήλ ὁ Ἀτα-

1. Προκόπ., Π. κτισμ. Α, 2., τ. Γ', σ. 182, Βόνν.

»λειάτης ἐμμένει πιστότερος εἰς τὸν βυζαντιακὸν μῦθον ἀποκαλῶν τὸν ἡγεμόνα
»τῶν Βουλγάρων ἄρχοντα τῶν Μυρμιδόνων».

Ὁ κ. Σάθας ὑπολαμβάνει μοχθηρίαν τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀκρισίαν ἂν οἱ βυζαντινοὶ ἠκολούθουν σύστημά τι, τοῦτο δὲν ἦτο σύστημα ἐξευτελισμοῦ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ σύστημα ἀνοήτου εὐημερικῆς ἐξηγήσεως τῶν παλαιῶν μύθων. Ἀκατανόητον δὲ θὰ ἦτο πῶς αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἱ συγγραφεῖς, οἱ Μυρμιδόνας τοὺς Βουλγάρους καὶ Σκυθὴν τὸν Ἀχιλλέα ὀνομάζοντες, ἀναγράφουσι διαπρεπεῖς ἀρετὰς αὐτοῦ, ἐκτὸς ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἐζήτουν οὐχὶ νὰ ἐξευτελίσωσι τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ νὰ ἐξυμνήσωσι τοὺς Βουλγάρους. Τὸν Ἀχιλλέα ὁ Μαλάλας συναριθμεῖ ἀλλαχοῦ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν καὶ τὴν πατρίδα αὐτοῦ Ἀργὸς τῆς Ἑλλάδος ὀνομάζει¹ καὶ ἐγκωμιάζει τὴν ἀνδρείαν καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς αὐτοῦ². Ὁ δ' εὐήθης Ἑρμονιακὸς ὁ λέγων περὶ Ἀχιλλέως, ἐν τῷ κεφαλαίῳ «περὶ τῆς σημασίας τῶν συναχθέντων κρειττόνων Ἑλλήνων», ὅτι εἰς τὴν ἐπὶ Τροίαν στρατεῖαν

Φέρνει στράτευμα Βουλγάρων

Οὐγγρων τε καὶ Μυρμιδόνων³

στρεβλώνει ἀλλαχοῦ τὴν ἐλληνικὴν γνώσσαν διὰ νὰ ἐξυμνήσῃ τὴν ἀνδρείαν αὐτοῦ διὰ καταλλήλων ἐπιθέτων, ὅσον λ.χ. τὸ γιγαντοτεβριαρόχειρ⁴. Ὅθεν οὐχὶ ὅπως ὑβρίσωσι τοὺς κατοίκους τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ δι' ἄλλον λόγον ὀνομάζουσιν οἱ βυζαντινοὶ Σκυθὴν τὸν Ἀχιλλέα, καὶ τὰ σκυθικὰ καλοῦμενα ἔθνη ταυτίζουσι μὲ τοὺς Μυρμιδόνας, ὧν ἤρχεν ὁ Ἀχιλλεύς. Ἦτο δὲ ὁ λόγος οὗτος ἡ μανία πρὸς ἱστορικὴν ἐρμηνείαν τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν μύθων· οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι, οἱ θαυμάζοντες τὴν σοφίαν τοῦ εὐημερικοῦ Παλαίφατου, καὶ αὐτὸν τὸν Δία λέγοντες Ἀσύριον, ἵνα τὸν παραστήσωσιν ὡς ἱστορικὸν πρόσωπον, ἦτο ἐπόμενονον νὰ πλάσωσι παραπλήσια καὶ περὶ Ἀχιλλέως, ἅφ' οὗ μάλιστα οὕτω ποιοῦντες δὲν ἀπεμακρύνοντο πολὺ τῆς ἀρχαίας μυθικῆς παραδόσεως. Ἡ σύνδεσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀχιλλέως μετὰ τῶν Σκυθῶν δὲν εἶναι κακόβουλος ἐπίνοις τῶν Βυζαντινῶν, σκοποῦσα τὸν ἐξευτελισμὸν τῶν Ἑλλήνων, ὡς πιστεύει ὁ κ. Σάθας. Κατὰ τὰ τέλη τῆς Ζ' ἑκατονταετηρίδος π.Χ. ὁ Ἀλκαῖος ἔλεγε τὸν Ἀχιλλέα ἄνακτα τῶν Σκυθῶν.

Ἀχίλλευ, ὃ γὰρ Σκυθίας μέδεις⁵.

Καὶ τοῦτο διότι κατὰ παλαιότατον μῦθον, ἀναφερόμενον καὶ ὑπὸ τῶν κυκλικῶν ποιητῶν⁶, τὸν Ἀχιλλέα θανόντα ἀναρπάσασα ἡ Θέτις διεκόμισεν εἰς

1. Μαλάλα, σ. 108. 111. 129 καὶ ἄλλ. Βόνν.

2. Αὐτ., σ. 122. 123. 131. 132.

3. Μαυροφρύδου, Ἐκλογὴ μνημείων, σ. 107.

4. Αὐτ., σ. 145.

5. Ἀπόσπ. 48 Bergk (49 Matth.) Παρ' Εὐσταθ., εἰς Διον. περιήγ. 306.

6. Ὑπὸ τοῦ Ἀρκτίνου ἐν Αἰθιοπίδι (Φωτ. βιβλ. 239).

τὴν Λευκὴν νῆσον ἐν τῷ Εὐξείνῳ· ἔκειτο δ' ἡ νῆσος αὕτη πρὸς ἄρκτον τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δανουβίου, πρὸς τῇ ἀξένῳ πλευρᾷ τῆς Σκυθίας, καὶ ἦτο, ὡς ἐκ τῶν περιγραφῶν τῶν ἀρχαίων γεωγράφων συνάγεται, αὕτη ἡ καλουμένη νῦν Φιδονῆσι¹, ἐμυθεύετο δ' ὅτι ἐν ταύτῃ ἐβίου ὁ Ἀχιλλεὺς μετὰ τῆς Ἑλένης, καὶ ἔθυον αὐτῷ οἱ προσορμιζόμενοι ναυτίλοι· τοὺς μύθους τούτους ἀναφέρουσι πάμπολλοι τῶν παλαιῶν συγγραφέων², εὐεξήγητος δ' εἶναι ἡ συνωδὰ τῷ εὐημερικῷ συστήματι μετὰπλασις αὐτῶν ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν συγγραφέων τοσούτῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἐκτὸς τῶν περὶ τῆς Λευκῆς νήσου μύθων τὸ τοῦ Ἀχιλλέως ὄνομα ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Σκυθικῆς καὶ τοπικὰ ὀνόματα φέρονται, οἷα Ἀχίλλειος δρόμος, Ἀχίλλειος κώμη κλπ. Ὅθεν πρόδηλον εἶναι, ὅτι δὲν ἐσχέτισαν πρῶτοι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀχιλλέως μετὰ τῶν Σκυθῶν οἱ Βυζαντινοί, καὶ ὅτι δὲν ἐνόθευσαν ἀρχαῖα κείμενα, ὅπως παράσχωσι κύρος εἰς τὰς ὕβρεις τῶν κατὰ τῶν Ἑλλήνων. Λέων ὁ Διάκονος, ὃν ἐπὶ τοιαύτῃ κακοηθείᾳ καταγγέλλει ὁ κ. Σάθας, ἀναφέρει μὲν χωρίον ἐκ τοῦ Περίπλου, ὡς λέγει, τοῦ Ἀρριανοῦ, καθ' ὃ ὁ Ἀχιλλεὺς ἦν Σκύθης ἐκ τῆς Μυρμηκιῶνος καλουμένης πολίχνης, παρὰ τὴν Μαιῶτιν λίμνην κειμένης, καὶ τὸ χωρίον τοῦτο δὲν εὐρίσκεται ἐν τῷ περισωθέντι Περίπλῳ τοῦ Ἀρριανοῦ· ἀλλ' ὁ βυζαντινὸς ἱστοριογράφος δὲν παρεποίησε βεβαίως κείμενα, ἀλλ' ἐκείναθεν ἴσως ὡς ἔργον τοῦ Ἀρριανοῦ τινα τῶν ἐπ' ὀνόματι αὐτοῦ φερομένων Περίπλων τοῦ Εὐξείνου καὶ τοῦτο λέγομεν, διότι ἐν ἐπιτομῇ τινι τοῦ Περίπλου τοῦ Ἀρριανοῦ, ἐπ' ὀνόματι μὲν αὐτοῦ φερομένη ἀλλὰ καὶ πολλὰς περιχούση προσθήκας καὶ παρεμβολάς, ἀναφέρεται ἡ πολίχνη Μυρμηκιῶν, ἥς οὐδαμῶς μνημονεύει ὁ τοῦ Ἀρριανοῦ Περίπλους.

Ἡκιστα δ' ἀποδεκτὰ φαίνονται ἡμῖν τὰ τολμηρὰ ἐθνολογικὰ συμπεράσματα, ἅτινα ἐξάγει ὁ κ. Σάθας ἐκ δεδομένων τόσῳ ἀκροσφαλῶν. Ἐπειδὴ συγγραφεὺς τις τῶν μέσων χρόνων καλεῖ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ Μελιγγοὺς Μυρμιδόνας, ὁ κ. Σάθας λησμονῶν ὅσα ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι γράφει περὶ τῶν Βυζαντινῶν, οἷτινες Μυρμιδόνας ὠνόμαζον τοὺς Βουλγάρους καὶ ἄλλα σλαβικὰ ἔθνη, οὐ μόνον θεωρεῖ τοὺς Μελιγγοὺς γνησίους Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα αὐτῶν διατείνεται ὅτι εἶναι μετάφρασις τοῦ τῶν Μυρμιδόνων. Διότι οἱ τε Τζάκωνες καὶ Ἀλβανοὶ μηλιγγόνι λέγουσι τὸν μύρμηκα, ἐξ οὗ ἐτυμολογεῖται καὶ τὸ ὄνομα τῶν Μυρμιδόνων. Μη(ε)λιγγόνι λέγουσι τὸν μύρμηκα καὶ ἐν Μεσσηνίᾳ, ἐν Κρήτῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἴσως· ἀλλὰ πρὶν ἢ πολεμηθῇ διὰ τοιούτων ἐτυμολογικῶν ὅπλων ἢ μέχρι τοῦδε κρατοῦσα γνώμη περὶ τῆς σλαβικῆς καταγωγῆς τῶν Μελιγγῶν, ἀναγκαῖον ἦτο ν' ἀποδειχθῇ α') ὅτι τὸ ὄνομα τῶν Μυρμιδόνων ὡς ἔθνους διετηρήθη ἀπὸ τῶν ἡρωϊκῶν μέχρι τῶν βυζαντινῶν χρόνων,

1. C. Müller, εἰς Ἀρριαν. περίπλ. 32 (Geographi Graeci minores I, ἔκδ. Παρισίων Didot).

2. Βλ. τὰς μαρτυρίας πάντων τῶν συγγραφέων παρὰ Müller, αὐτ.

διότι μέχρι τοῦδε ἐγινώσκομεν ὅτι κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους οὐδὲν ἑλληνικὸν ἔθνος ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦτο· β') ὅτι οὕτως εὐκόλως οἱ λαοὶ μεταφράζουσι τὰ ὀνόματά των, ἵνα διασώσωσι τὴν λησμονουμένην ἀρχικὴν ἐτυμολογίαν αὐτῶν· γ') ὅτι ἡ ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος τῶν Μυρμιδόνων ἐκ τοῦ μύρμηξ, ἣτις εἶναι βεβαίως παλαιά, εἶναι καὶ ὀρθή, διότι ἄλλοι παρῆγον τὸ ἐθνικὸν τοῦτο ὄνομα ἄλλοθεν· δ') ὅτι ἡ λέξις μελλιγγόνι εἶναι ἑλληνικὴ καὶ ε') ὅτι ὁ βυζαντινὸς συγγραφεὺς δὲν ὠνόμασε τοὺς Μελιγγοὺς Μυρμιδόνας διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, δι' ὃν οἱ ἄλλοι βυζαντινοὶ ἐκάλουν οὕτω τοὺς Βουλγάρους καὶ τὰ σκυθικὰ ἔθνη ἐν γένει, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκ τῶν Μυρμιδόνων καταγωγὴν αὐτῶν.

Ἐξετάθη ἡμῖν εἰς μῆκος ὁ λόγος, διότι καίπερ ἀναγνωρίζοντες τὴν πολλὴν ἀξίαν τοῦ κ. Σάθα, καὶ τὴν εἰδικότητα, ἣν ἐκτήσατο ἐν τῇ ἐρευνῇ ἱστορικῶν ζητημάτων παμπληθεῖς ἐκδοὺς μέχρι τοῦδε σπουδαίας μελέτας καὶ πολυτιμότητα περισυναγαγὼν καὶ διασώσας ἱστορικὴν ὕλην, οὐδαμῶς ὅμως ἀσπαζόμεθα τὴν μέθοδον, ἣν ζητεῖ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐρευναν. Ὁ κ. Σάθας φρονεῖ ὅτι μόνον δι' εἰκασιῶν τολμηρῶν κάπως εἶναι κατορθωτὸν νὰ ἐξαχθῇ ὀλίγον φῶς ἐκ τοῦ κυκεῶνος τῶν μύθων. Διαφωνοῦντες δ' αὐτῷ ὥς πρὸς τοῦτο προσεπαθήσαμεν ν' ἀποδείξωμεν ὅτι καὶ τολμηραὶ εἰκασίαι σκοτίζουσιν ἀντὶ νὰ διαφωτίσωσι καὶ ἀπομακρύνουσιν ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ· μόνον δὲ διὰ τῆς ἐπιμελούς συλλογῆς τῆς σωζομένης ὕλης καὶ τῆς αὐστηρᾶς βασάνου πρὸς τὴν εἶναι δυνατόν νὰ φθάσωμεν εἰς συμπεράσματα ὅπως οὖν ἀσφαλῆ.

